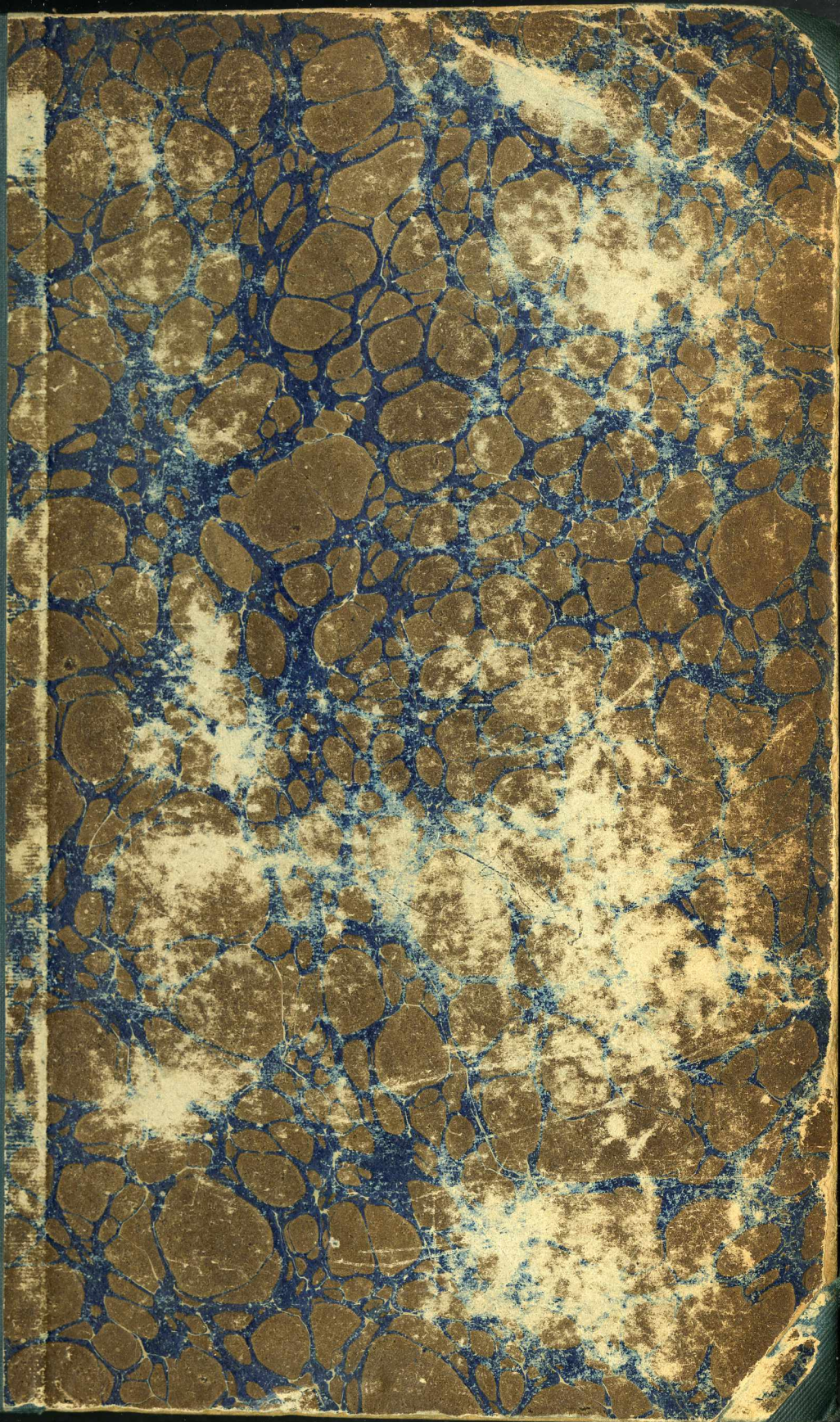

Politikai
röpiratok.

132.

132
1152

A MAGYAR

I P A R É L E T

TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

LIPOLYI ARNOLD

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULATNAK POZSONYBAN

1877. AUGUSZTUS 23. TARTOTT VIDÉKI NAGYGYÜLÉSÉN.

Különnyomat a »Századok« magy. történelmi társulat közlönyéből.

4.

BUDAPEST.

NYOM. AZ »ATHENAEUM« R. TÁRS. NYOMDÁJÁBAN.

1877.

L. 275200565481

DE BALLACI GEZA.

Tisztelt közönség!

A történelmi társulat ez idei vidéki nagygyűlését megnyitva, tartozom mindenk előtt annak kijelentésével, hogy a társulat hazafiai kötelességet vélt teljesíteni, midőn Pozsony megtisztelő felhívására e nemes várost választotta tanulmányaira gyűlhelyül.

Pozsony oly fényes napokat adott a magyar történelemnek, melyek elenyészhetlen betűkkel vésvék lapjaira.

A naptól fogva, melyen a megalakult magyar birodalom egyik véghatára lőn, egy tapodtat sem hátrált őrhelyéről; egy talpalatnyi tért sem adott fel, egy arasznyi földet sem vesztett el az ország határából. Mint végső őrszem, kiteve bár az erőszak minden rohamának s a kísértet minden csábjainak, soha egy perczig sem ingott meg hűségében, és mindenkor teljesítette a haza iránti kötelességét.

Tizszernél is többször ostromolva, és mintegy ötször be is véve, mindég visszakerült. Lakói és népségei egész ivadékaik egymásután elhulltak a küzdelemben, mások egy szálig kivesztek védelmében. De a hely megmaradt. Vitézségük és hűségük megtartotta azt a nemzetnek.

A régi magyar hadrendszer szerint itt állottak előbb az ország végvidéki határvonalán az ellennel szemben a nemzet szövetséges rokon magyar népségei, a székelyek, a kunok és besenyők előhadai.

Kezdve a pozsonyi várhegy erdősége őrségétől, s a városnak most egyik utcáját képező M a g y a r - v a g y S z é p - F a l - v á t ó l, a Morva folyam határvonalán, a mai pozsony-megyei Székelyfalva és Küküllő helységen át, (mint a mai Szikulát és Kukulót még az okmányok és helyiratok nevezik), egész Szakolca Őrmezejéig, (mint ezt egy XIII. századi

okirat beszéli) képezték századokon át e népségek a végvidéki előretolt hadvonalat. És mire a folytonos küzdelmekben egyig, az utolsóig harczolva kivesztek, ép oly vitézül állt helyökbe e város német származású gyarmatainak, és vidéke más idegen eredetű telepeinek hazafias s önérzetes hű polgára és népe. S épen oly vitézül állt ellent a nyugot és éjszak ismételt invasióinak.

Henrik császárnak csak úgy visszaverték hadait, midőn a genialis buvár Zotmund megfürva elsülyeszté gályáit, és megrottá vívógépeit; mint a cseh Ottokárnak legyőzték pusztító seregét. Még maig áll végdiadaluk és Kún-László hálája kővévált győzelmi trophaeumaként a Ferenczieknek ekkor a XIII. század transennál izlésében ex voto épült temploma és zárdája.

De nemcsak a durva erőszak hódításainak, a magasb rokon műveltség közeli csábjainak is ellent állt a város hűsége. Messze az országnak szívében levő fővárosaitól; közel a hatalmas német birodalom fényes és virágzó fővárosához Bécshez, soha sem gravitált feléje, soha sem csábítá el vagy tántoritá meg hűségében rokon népe magasb műveltsége sem; ha csak nem versenyre kelt vele ebben. Másképp mindég büszkén vallotta és magasra tartotta a magyar állami s nemzeti együvé tartozás hazafias érzetét. Mindig erősen szított az országhoz, melyben nem sokára, az idegen uralom és hódítás, s a párthadak szomorú korszakában oly nagy szerep várt reá. Méltó lőn valóban arra, hogy midőn az ország szíve nagyobb részével veszve volt, a magyar birodalom fővárosává legyen, s a nemzet élete benne lüktessen.

Benne pontosúlt ezentúl össze a nemzet országgyűlésein. Itt kente fel és koronázta királyait. Három századon át 11 király esküje hangzott fel itt az ország alkotmányára és védelmére. S itt viszhangzott rá mindannyiszor az: éljen a király! itt a: *Vitam et sanguinem! sa: Moriamur pro rege nostro!* — Falai közt létesült a *pragmatica sanctio*. S itt lépett volna először életbe negyvenolczban, midőn ez az állami függetlenség s a polgári egyenlőség nagy elveit proclamálta. Innét indultak ki a megtámadott védelmére is az első magyar hadcsapatok fel a német nyugatnak és a szláv éjszaknak.

De félre most e viharos idők emlékeivel, midőn a nemzet győzve is leveretett, és majd leveretve is győzött. Nemzeti multunk nyájasabb emlékei is itt mosolyognak még felénk. Itt ringott egykor a magyar ékesszólás bölcsője. Itt tartotta Pázmány Péter a nemzetet térítgető beszédeit; melyekkel a magyar nyelv irodalmi próásját megalapította. Itt hangzott ismét háromszázad multán először a nemzet nyelve a királyi trónról. Itt szólott a parlamenti szónoklat annyi nemes zsenyéje, s itt először annak legnagyobb mestere s örök példánya: Deák Ferencz.

De nem folytatom városuk dicsősége elbeszélését. Részemről még kiesve történetirői szerepemből, részrehajló dicsérővé válhatnék; ki magam is ifjúságomban itt nevedve és tanulva, egyházukat és városukat szolgálva; majd férfi koromat is vidékén egyházzam s a tudomány szolgálatában töltve, az új kor ama nagy jelenetei s eseményeinek közel tanuja voltam: majd a hazafiui gyász napjaiban e város lelkesebb férfiai példáján épültem.

Máskép, is Uraim, azt tartom, hogy az ily nagy történeti visszaemlékezések nálunk sokszor oly hatással bírnak, mint a hevítő italok. Nem csak lelkesítenek, hanem kábitanak is. És mi sokáig sinlettük ugylátszik ezek utóbbi hatását is.

Nem lehet többé hazaszerte csak arra járnuuk, hogy a multat ünnepeljük; hogy csupán emlékein lelkesedjünk; vagy romjain merengjünk. Mi azokon okólni kívánunk, ezeket tanulmányozni akarjuk. Azért jöttünk ide is Önökhöz, nem hogy városuk multját dicsőítve, Önöknek netalán bókokat mondjunk; de hogy történelmét s emlékeit tanulmányozva, buvárlatainknak új alapot, új tápot nyujtsunk.

És nem léphet bár Önök nemes városa falai közé a honfi, és nem soha a történetbuvár, hogy annak nagy emlékei lelke elé ne álljanak; zavarba jöhet bár Önök dicső történeti multjával szemben, mit emeljen ki belőle legméltóbban? — Ma mégis, ha társulatunk ezekkel hódolt emlékének, egy percig sem lehet kétségben az iránt, mi az, a mi városuk történetének legtanulságosabb részét, legjelentékenyebb mozzanatát képezi számunkra.

Az, Uraim, a mi városuk virágzását leginkább előmozdította, a mi annak erejét képezte és büszkeségét teszi, az szorgal-

mas és virágzó ipara volt. Ez emelte hazánk többi nagy városai fölé. Ez képezi épen úgy ma is, mint a múltban legnagyobb dicsőségét. S ez az, Uraim, mit nem is várának talán, a mi jelenleg itt Önöknél történelmi tanulmányaink egyik előkelő tárgyát képezendi: az ipartörténet. Városuk és hazánk multja, iparos élete és fejlődése történetének kutatása. Hogy vele a jelent, mely virágzásának az ipar egyik főfeltétele, méltón elkészíthessük. Városuk régi és dús levéltára e részben is kétségtelenül Magyarország ilynemű emlékeinek egyik legdúsabb s legbővebb táráat nyújtja.

A magyar történelmi társulat fölismerve valódi hivatása sokoldalú feladatait, rég letért az eddigi történelmi irány azon tág és járt országutjáról, melyen csak az uralkodás és a hadak társzekerei robogtak előtte, csak a győzők és legyőzöttek »io triomphe« és »vae victis« lármája hangzott fel feléje.

Minden gyűlésünk eddig is erősen hangoztatta már, hogy a kutatókutatás és kritika, a kellő feldolgozás és előadás mellett, különös feladatunkat képezi hazánk elhanyagolt műveltségtörténete. De aligha juthattunk valahol e tekintetben dúsabb mezőre, mint Önök városa multjában és levéltárában.

Nem is szólok most részletesebben Pozsony ama magasabb műveltségi és műtörténeti életéről, mely itt Magyarország legnagyobb gót domját, a koronázási főegyházat alkotta; melynek nagysága oly híres volt, hogy példabeszéddé vált: miszerint nem fér el saját városában; mert homlokzata a város falain kívül állt. S a mi ennél is több, s mit talán mondanom sem kell, hogy Magyarország legtökéletesebb, legművészibb alkotása is a magasztos gót csúcsívízlésben itt maradt fen a ferencziek Szt. János kápolnájában és tornyában. Mig amaz műstíljének egész problemáját megoldotta, azon részében melyben kiépült: az egész pompás csarnok oly szervezetesen lévén alkotva, hogy az ívsüvegeken s ablakpárkányzati alapfalain kívül nincs egy arasznyi szervezetlen faltere, mely tagozva nem volna. Addig torony épülete a góthika híres toronyalkotásai legjobb példányát mutatja hazánkban.

De a műveltség és műtörténet eme magaslataira, melyeket

már más tanulmányaimban voltam szerencsés előtűtetni, sem szándékom most emelkednem.

Ha a történelemnek ma, midőn itt ünnepet ül, e részt valamit kiemelni kell: úgy az méltán a város ama kitünő érdeme lenne, hogy az első közt volt e nagyszerű középkori műemlékei restaurációja létesítésében. Mert ha valamire, úgy erre bizonyára áll nálunk a classicaei mondat bölcsessége: *Nec minor virtus parva tueri*; kik mindig könnyebben tudunk szerezni, mint a szerzettet jól fentartani; a mint naponkint láthatjuk is nagyszerű műemlékeinket a gondatlanság és hanyagság, a műértelem és műérzék, az emelkedettség s áldozatkészség hiánya miatt szemeink előtt enyészni.

Pozsony lakosai lelkipásztoruknak minden dicséretet felülmúló buzgósága s egyes polgáraik áldozatkészsége által nagyobbara saját filléreikkel állították eredeti műízlésében helyre városuk, életük és történetük e nagyszerű műemlékét, koronázási egyházukat.

Itt álltam még úgy szólván önök körében, midőn e nemes eszme született, annak bölcsőjénél, mint Pozsony műemlékei conservatora, barátságos viszonyban a férfiúval, ki az eszmét felkarolva megérlelte és kivitte, s az építészszel, kinek művészete létesítette. És most örömmel lehetek tanúja s ünnepelhetem társulatunkkal a nagy mű bevégeztét és sikerültét. Bár kevesebb későbbi emléke esett volna áldozatául. Mert történelmi társulatunk mit sem ünnepelhet méltóbban, mint ily példás hazafiui tényt; mint az ily monumentalis emelkedettséget, a hazai s egyházi műemlékek iránti magasztos kegyeletet; milyent ujabban még fájdalom, hazai városaink alig egyikéről jegyezhetett fel története könyvébe.

Ha mégis műtörténetük e magaslatán sem kívánom önöket tartóztatni, oka hogy Pozsony városa műveltség történetének arra a tágabb termő mezejére kívánunk kilépni, melynek műemlékei is létüket köszönik, melynek csak egyik dúsabb kalászat képezik.

S ez uraim az i p a r t ö r t é n e t t e r e !

Amint társulatunk a hazai műveltségtörténet tanulmányozását egyik feladatául kitűzte, azonnal fel kellett ismernie

ennek egyik legdúsabban termő talaját, az ipartörténetet. Természetes volt, hogy amint új lépést kívánt előre tenni e téren, mindenekelőtt az iparélet és ipartestületek történetadatai gyűjtésével és vizsgálatával kellett e munkát megkezdenie.

Társulatunk ez évi ülészakájában már külön bizottságot rendelt e célra, mely az ipartestületekre, nevezetesen a céhekre s azok szabályaira és szervezetére vonatkozó adatokat lehető teljesen állítsa össze; hogy ezeket rendszeres munkálatban feldolgozza. Mi által reméljük Magyarország közművelődése egyik ágának, az iparnak, s ezzel nevezetesen városaink ipartestületeinek és kereskedelmének, polgárai s iparosai életének s történetmének okmányai teljes gyűjteménye corpusát, rendszabályai egész codexét képes lesz megalapítani.

Ámbár pedig erre mindjárt kezdetben csupán a főváros központi intézetei és gyűjteményei, az országos levéltárak, a nemzeti muzeum, az akadémia és egyetemi könyvtárak egymaguk csak mintegy 3,000 darab czéhszabályt szolgáltatnak. Ámbár a körözésül szétküldött kérdőpontokat tartalmazó ívek dús aratást és betakarítást immár is ígérnek; mégis aligha csalódom, ha kimondom, hogy ennek egyik legtermőbb földjére itt jutottunk az önök városában.

Kevés városa van az országnak, mely az ipar és kereskedelem terén oly nagy sikert volna képes felmutatni, mint Pozsony, mely leginkább az iparnak köszönheti nagyvárossá emelkedését, virágzását és jólétét, valamint története magasabb napjait.

Nem volt még az ország egyik fővárosa, nem állottak még mai fényes terei és utcái. A mai szép sétatér, a színház és város-terem helyén még a dunai harsákra halásztak, vadkacsákra és szárcsákra vadászhattak, mikor ipara máris magas fejlődésnek indult. És alig is van hazánkknak városa, mely erre bővebb adatokat is szolgáltatathatna, és nagyobb ipartörténettel is bírna. Még kevesebb rendelkezik oly rendezett dús történetkútfókkal e tekintetben, mint önök városa nagyszerű levéltára, melyet, ha a magyar történetiró egy irányban sem nélkülözhet, legkevésbé teheti ezt az, a ki Magyarország ipartörténetét vizsgálja s egykor megirandja. Városuk régibb s újabb jeles történetirói: Bél és Bal-

lus, Motkó és Rakovszky, Rómer és Könyöki mindenütt átláttatták már ez alapot és rámutattak irataikban.

E kincs az, melynek kutatására jöttünk ide az ország egyik legdúsabb bányájába, első ipartelepei és fészkei egyikébe, hogy felvehessük azt s felemelhessük ennek történetét hazai történelmi egyéb tanulmányaink és disciplinánk magaslatára. Ez az, mire igénybe vesszük szives vendéglátásukat és fogadásukat; ez, a mivel azt részünkről viszonzni óhajtjuk.

Történelmünk legfényesebb lapjain is kevés hely jutott eddig az ipartörténetnek. Legsötétebb s legelhanyagoltabb részét képezi e kérdés, mely mindenütt űrt és hiányt mutat. Pedig a ki az ipar méltó történelmét megírandja, az az emberiség legszebb lapjai egyikét, a szorgalom s az erény, a munka és mérséklet, a szellemi s anyagi haladás és jólét, a polgárisodás és művelődés valódi történelmét fogja megírni.

Az újkor csak az ipar által emelkedett fel arra a magaslatra, melyen áll. Alig van egy eszméje vagy ténye, melynek a régi civilisatio nem adott volna már teljesebb kifejezést. Csak egy van, mit nem ismert: a jognak és szabadságnak azt az általános társadalmi érvényét, melyet csak a szabad munka és ipar képes nyújtani mindenkinek. A szellem ama felsőbbsege, mely a testet s anyagot uralma alá veti, — mint ennek eszméje és tana már legelőször és legmagasztosabban a vallásban nyilatkozik, — teljes kifejezést nyer a szabad munka és ipar által az anyagi életben is, midőn a nyers anyagot hasonlón szellemével meghódítva, magának szolgáltatja. Ez által pedig egyszersmind egyéni szabadsága és függetlensége kezességét megnyeri.

S ez képezi uraim, az ipartörténelem magas ethikai és politikai jelentőségét.

Méltán első-rendü feladatunk tehát amaz űrt betölteni, a hiányt pótolni; és felmutatni az ipartörténelem ez újabb méltóbb irányát, mely képes még nemcsak a múlt, de a jövő virágzásának is alapjait és feltételeit kijelölni.

Hazánk története sem volt pedig e részt oly szegény a középkorban, mint azt későbbi hanyatlási korszakunkban találjuk. Ebben is lépést tartott sokáig a nyugati civilisatio intézményeivel, miután azokat egyszer elfogadta volt. Csak rá kell mu-

tatnunk ez intézményekre. Vizsgálunk kell azok eredetét és fejlődését, hogy azonnal felismerjük azok jelentőségét is hazai történelmünkre és nemzeti életünkre.

A hányszor ily kutatásra kiindulunk, mindig magasra tartjuk a nagy elveket, melyek minket ezekben vezérlelnek. A míg egy kézzel tudós társaink kutatgatják a levéltárak elsárgult hárttyáit és okmányait, addig történelmi társulatunk másik kezével és mintegy mutató ujjával igyekszik kitűzni a nemzeti történelmi élet magasabb elveit és irányait. Nyilvánosan hirdetni kívánjuk ezeket ilyenkor, nagygyűléseink alkalmával, megnyitó beszédeinkben, hogy mintegy számot adjunk munkálkodásunkról. Önök elé terjesztjük azokat, hogy figyelmökbe ajánljuk; és ha méltánylásukkal találkozunk, céljainkat istápolják hazafiui közreműködésükkel. A történetírás szigoru pártatlanságával levonjuk ilyenkor a leplet történelmi életünk leggyengébb és sértékenyebb részeiről is. És valamint ilyenkor a mult alkalommal szóltunk így a magyar nemzetegység s az államnyelv történeti alakulásáról, úgy tesszük azt most, szólva nemzetünk egy másik létkérdéséről, iparéletünk történeti fejlődéséről.

Az iparélet történelme egyike amaz új tanulmányoknak, melyekkel korunk csak most kezd foglalkozni. Nemesak nálunk nincs még megírva valódi története. Másutt sem emelkedett az még a történelem ama magas színvonalára, melyen a népélettel és művelődéssel benső összefüggésében előállítva látnók. Nem mintha a kérdést nem tárgyalta volna a történet, és nem fejtegetnék számos monographiák. Még nálunk is a század kezdete óta foglalkoztatta a kiválóbb szellemeket és jelesebb történetíróinkat. Fessler és Engel, Bredetzky, Korabinszky, Berzeviczy és mások nem egy pillantást vetettek mélyébe, s irataikban becses adatokat szolgáltatottak felőle. A magyar tudományos Akadémia már fenállása kezdetén felhivta rá a figyelmet; és pályázati versenyén Horváth Mihály és Kossovics nagybecsű kísérleteit megkoszorúzta.

De mindezzel a közszükség már be nem érheti. A kor igénye magasabb ipartörténelmi irányra van intézve. Eddig mond-

hatni sem a kútfők, melyekből meríteni lehetett volna, nem voltak felfedezve és megnyitva ez irányban, sem korunk nem érezte még annyira szükségét. Mondjuk ki egyszersmind valódi okát, a tárgy iránti történelmi érzéknek is hiányát. Nem volt, de nem is lehetett iránta a történelmi érzék még kifejlődve.

A történelemmel is úgy vagyunk, hogy csak akkor fogja fel bizonyos események, kérdések és tények magasabb horderejét, csak akkor igyekszik azok megfejtésére, midőn a nap égető kérdésévé, midőn már politikai és társadalmi problémákká fejlődtek. Mert kétségtelenül érvényes az újabb történelmi és politikai iskola felfogása, hogy a magasabb politika első és nélkülözhetlen tulajdona, a történelmi érzék, mint viszont ennek a politikai.

Állítsuk csak ama rendkívüli jelentőségű s tiszteletet gerjesztő intézményeket, melyeket a munkásosztályok és ipartestületek alkottak, a történelemben is az őket megillető helyre, s mily világot vetnek azonnal egész körükre. — Még a kardok csörgésén, a vivőgépek s ostromágyúk moraján át is megértjük az orsók pörgését s az üllők ütését.

A közép- és újabb-kor összes korszakias mozgalmainak rugói, a polgári és társadalmi szabadságtól az önkormányzatig vagy az állóhadakig mind az iparintézményekben található fel. — Nélkülök alig vagyunk képesek ezek phaenomenomait s átalakító erejét felismerni. — De a régi történetiskola még úgy vélekedett, hogy leszállana méltóságos állásáról, ha a nép és nemzetélet e részleteibe ereszkednék.

És maga is korunk nagy történetirója: Macaulay, midőn országa egy királyának korszakát, kezdve a tróntól a kunyhóig oly fényesen rajzolta, alig talál a szakasz végén néhány lapot, melyre az ipar történetét feljegyezze. »Mit sem mondtunk még.« — ugymond ő e szakasz végén, »a munkás, az iparos népről. Nem is mondhatunk sokat. Ép ez a néposztály az, melyről legkevesebb tudósításaink vannak. Az időben a philantropok még nem tartották kötelességnek, s a demagogok nem nyereségnek a munkások nyomoráról szólni. A történetírás sokkal inkább el volt foglalva az udvarokkal és táborokkal, hogysem a munkás és kézműves kunyhójára és padlás szobája számára egy sora is maradt volna. — Jelenleg a sajtó sokszor egy nap alatt több értekezés

és szónoklatot közöl a munkások sorából, mint akkor évek egész hosszú sora alatt. «—És mig maga Macaulay is páratlan előadásával az udvar, a ministerek és parlament magasan hangzó nagy elv-kérdései- és vitáira, valamint apró adomáira és szószátyárságaira annyi gondot fordít; elégnék vélte néhány szép képpel és hangzatos szólammal elvégezhetni Anglia ama hatalmas ipara páratlan történetét, melynek kereskedő gályái inkább, mintsem hadi hajói hódíták meg neki a félvilágot. Mert mig kereskedelme s ipara birtokába vetették a nagy mogulok s a maharadzsa arany birodalmait; fegyverei nem voltak képesek megtartani saját fiai amerikai gyarmatait.

Azóta az újabb história felismerte már az ipartörténet jelentőségét. Felemelte már a történelem színvonalának ama magaslatára, melyen mint egyik leglényegesebb társadalmi tényező helyet foglalt. Felismerte, hogy az ipar consolidálása, az ipar-egyesületek és testületek, a cézhek, a gildek, compagniak s egyéb ily kereskedelmi s iparos társulatok alakulása legalább is oly korszakias tény képez a népek történetében, mint akár a népvándorlások s a keresztes hadjáratok, akár a politikai forradalmak vagy a hitújítási mozgalmak. Hogy épen úgy egyike volt ama tényezőknek, melyek új birtok és nemzetgazdászati, valamint polgári és társadalmi forradalmakat idéztek elő.

E magaslaton mutatják be újabb történelmi tanulmányaink az iparélet történelmét, mint világtörténelmi tényezőt.

A történetkutatást foglalkoztathatja maig az ipartársulások és testületek eredete és keletkezése, azok szabadságai és joggyakorlata. De az kétségtelen, hogy ezek a világnak új képet adtak, az emberiség egész osztályait átalakították, a nemzetek életében új korszakot alkottak.

Kereshetjük és vizsgálhatjuk maig azok eredetét és fejlődését. Kétes lehet még mindig, vajjon a római gyarmatok városainak és municipiumainak, minők hazánk pannoniai és dáciai telepein is voltak, iparos szabad *decurialis*, vagy skláv rabszolgai *tenuiorum collegiumaiból* maradtak-e fen első elemeik; vagy hogy csak ezek szerint alakultak át a kereszténységgel a római jogot s intézményeket felvett középkorban; mint ezt a régibb történetirók és romanisták Heineccius és Beier,

Savigny és iskolája, Moritz és Kindlinger, Bodmann és Gemeiner és részben még Eichhorn, valamint maig Leo és Mone taníták. Vagy mint mások, nevezetesen a canonisták és germanisták, Maurer és Wilda, Gfrörer, Schmoller és Stieda azok ellenében, ezek keletkezését, már közelebb a középkor egyházi és társadalmi intézményeiben találták. Majd törvényes hatáságaik és jogköriük, szabadságaik és befolyásuk vizsgálatával is szakszerűen foglalkoztak *). Kétségtelenül méltó tárgy lón arra, hogy már jelenleg, az újabban berendezett legjelentékenyebb egyetemek egyikének, a strassburginak államjogtudományi seminariumban e szak mai legkitünőbb írója Schmoller felőle rendes előadásokat tartson.

A fejedelmek és főpapok, nevezetesen a székesegyházak és monostorok udvarai szabados szolgálái s udvarnokai, a conditionariusok és mansariusok, (mint hazai okmányainkban is Sz.-István óta az Árpád korszakon át ezek alatt az iparosokat jelentik), képezik amazok udvarai szolgálatában a mesterségeket űző első

---

*) Átnézetül ez irodalom újabb és régibb főművei e tekintetben. Heineccius: De collegiis et corporibus opificum. Hallae 1735. — Beier: De officinis opificum. De artificibus palatinis. — Gfrörer: Geschichte der deutschen Volksrechte im Mittelalter. — Mazoroz: Histoire des corporations francaises d'arts et métiers. — Maurer: Geschichte der Frohnhöfe und der Hofverfassung. — Geschichte der Städteverfassung. — Arnold: Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte. Winzer: Die deutschen Bruderschaften des Mittelalters. — Hüllmann: Städtewesen im Mittelalter. — Wilda: Das Gildewesen im Mittelalter. — Handorf: Zur Geschichte der deutschen Zünfte. — Schönberg: Zur wirtschaftlichen Bedeutung des deutschen Zunftwesens im Mittelalter. — Schmoller: Strassburgs Blüthe und die volkswirtschaftliche Revolution. És ugyanaz: Strassburg zur Zeit der Zunftkämpfe, und die Reform seiner Verfassung und Verwaltung im XV. Jh. — Stieda: Zur Entstehung des deutschen Zunftwesens. 1877. — Ezekhez járulnak a városi törvénykönyvek és céhszabályok gyűjteményeinek nagy kiadásai, mint a francziákra, párisiakra: Depping Collect. des documents sur l'Hist.: Boileau Reglements sur les Arts et metiers XIII-dik századi gyűjteménye. Lacomblet alsó rajnai, Gaupp, Meyer, Gengler, Tzshoppe, Rössler, Bischof, Weisz stb. német gyűjteményei. Nálunk a régibb Kovachich Codex juris Tavernicalis mellett újabban Krones Geschichte und Rechtsquellen aus Ober-Ungarn, és nevezetesen Michnay és Lichner Budaváros törvénykönyve teljesen e színvonalon áll. 1244—1421-ig.

iparosokat és testületeiket; a mint ezek szabadon bocsátva és később egyesülve mestereik alatt dolgoztak.

Ott találjuk rendszeren őket nagyobb számmal s az ipar virágzóbb gyakorlatában először a főegyházak és monostorok műhelyeiben. Hol a szerzetesektől tanítva és vezetve, ezek s az egyház számára a fővegtől a saruig, s a viaszgyertyától és pecsétől a zománczos aranykehelyig, az oltár s a dom toronycsucsáig minden kezdetben velők s általok készül.

Ők népesítik a királyi s főuri vár, a székesegyház s a monostor környékét. Letelepelve képezik s alkotják tövében a várost iparukkal és vásáraik sokadalmaival. Ennek legéletrevalóbb elemét a szabad vagy szabadon bocsátott, gyakorlott és kiképzett iparosok szolgáltatják. Mesterségük üzésével mind nagyobb virágzását eszközlik. Társulatokba s egyletekbe lépnek, szabályokat alkotnak, főnököket, czéh- s atyamestereket választanak érdekeik védelmére s a fegyelem fentartására. A monostor társulati és egyleti, szabadválasztási és testületi jogait, mint Guizot az európai civilisatio történetében írja, átveszik szerzetes mestereiktől, kiknek iskoláiból és műhelyeiből kerültek ki, hogy saját városi testületeiket szervezzék velők.

Ezen ipartársulatok, melyek végre a czéhrendszerben culmináltak, ezzel nemsokára egészen átalakították a városokat, s velők a világ képét megváltoztatva, új korszakot alkottak. Nem szükség önöknek részletesen előtárnom az élénk képet, melyet ezentúl Európa művelt városai élénk állítanak. Elég ha azt röviden pontozom. Az egész közélet, mely addig csak a fejedelmi udvar s a főuri vár, az oligarchia s annak vasalljai körül forgott, most egyszerre a városok felé fordul. Itt virúl fel az új élet az ipar által. Ez lesz rendezett ügyei, biztossága, életkényelme és gazdagsága által a hanyatló s romba dülő vár mellett a kormányzati és hangadó központ; a jólét és fényűzés forrása és helye. Majd önhatóságra emelkedik. Hatalmát és függetlenségét, sőt befolyását és túlsúlyát érdekszövetségek által méginkább neveli, biztosítja és hadaival fentartja. Kezdve a Hansától és a francia XIII-dik századi Compagnie des Marchands-tól a magyar szövetséges bányavárosokon át — melyek csak úgy vittek hadakat védelemre és támadásra, mint akár a Hansa — egész az angol

keletindiai kereskedelmi társulatig, mely Európánál nagyobb birodalmat hódított meg kis sziget hazájának, s azt hozzá még kormányozta is majdnem maig — mindannyi példa rá, mily virágzó hatalommá tudtak lenni ez ipar és kereskedelmi társulatok.

De ez nem is lehetett máskép. A kulturális fejlődés, a műveltség, a befolyás, az állandó hatalom mindenkor csak az iparral, az industrialis törekvéssel járhat karöltve. Nélküle alig képzelhető s annál kevésbé lehetséges. Még ha egy időre megakadt is vagy hanyatlik, a népek régi tőkéit fogyasztva sokáig élődnek belőle. Haladása és virágzása elhalásával azonban megszűnt azonnal a népfelődés is.

A mai nomád arab és beduin, vagy a fél földmives fellah ugyanazon a pusztákon barangol, ugyanazon kutaknál itatja nyáját s üti fel sátorfáját, veti s aratja gabonáját, hol az ős atyák, hol Ábrahám és Izsák, Ismael és Jákob legeltették barmaikat. Egyedüli gazdaságát maig nyájaik és rabszolgáik képezik. Erkölcseik, szokásaik a régiek, hanem még inkább elvadultak. Ott túrják még maig majdnem ép oly primitív módon a földet, mint évezredekkel ezelőtt, midőn oda letelepedtek. De a kimerültnek, a nem műveltnek talaja még a szabad ember és a szabad föld daczára is mind szűkebben adja, majd meg is tagadja a sokhelyt elszaporodott ivadéknak munkája elégtelen gyümölcsét. S a kifogyotton csak úgy segíthet, a megfogyottat csak úgy értékesítheti, ha iparos üzlettel összekötve, azt jobban művelheti, és terményét kidolgozva értékesítheti. Ennyire szükséges még első elemében is az iparélet a műveltségre és jólétre.

Ellenben tekintsük azt kifejlődésében városainkban. Mire az ipar uralkodóvá s általánossá lett, az ipartestületek felülkerekednek a kiváltságos patriciusi és hivatalnoki lakosokon. A munka s ipar lesz úgy szólván az egyedüli birtok- és jogforrássá. Egy ily városban minden ember munkás és iparos. Alig van polgár és szabad ember a czéhen kívül. A czéhbelépéssel kezdődnek emberi jogai. — Azon kívül nem is számít. De a mint ebbe belépett, munkás lesz és dolgozik, azonnal meglett testülete és becsülete, védelme s előmenete, életpályája és kenyérkeresete. A felszabadítás által már világpolgárrá, a mesterré avatással városa

törzspolgárává lett. Képessé vált minden joggyakorlatra, sok helyütt kizárólag minden hivatal viselésére is. Czéhlevele kiváltságos nemessége diplomájául szolgált. Megnyílt előtte nem csak a kereset, de a jólét forrása is. Becsületos munkája védve volt a túlzó verseny, valamint a kontár s a hamisító ellen. Keze szorgalmával emelkedő ipara és tehetősége által emelkedik magasabb pályára. Választó polgárrá és választhatóvá lesz minden hivatalra. Majd esküdtté és tanácsnokká, bíróvá és polgármesterré emelkedik. — Született őre és védője városának, bajnokává is lesz. Mert a város minden kapuja és fala, bástyája és tornya más és más czéh őrizetére és védelmére van bízva. Győr és Kolozsvár s a t. újabb időkgig megtartotta falai és tornyai erre vonatkozó elnevezéseit. Közülünk még sokan emlékezhetnek városaink egyenruhás lövész és vadász, tüzér és lovas csapataira, mint a czéhélet végső czopfja maradványaira; a mint azok már csak ünnepeink alkalmával díszeltek. És ha gyakran már mosolyra indítottak, nem szabad felednünk azért, hogy elődeik kiöntött vérétől városaink megvédett falai piroslottak.

Ily magasra emelkedett az ipar a polgári, állami s politikai életben. Nagyobb jelentőséggel birt még az ethikai, vallás-erkölcsi és társadalmi irányban. Nem csak mint testületeket, de mint testvéri egyesületeket ott látjuk őket a vallás és keresztény szeretet felebaráti kötelékével egymáshoz fűzve; az egyházban megszentelve és felavatva, a mint templomokat s oltárokat emelnek, köz-áldozatokat s imákat tartanak, tagjaik számára kór- és szegényházakat alapítanak, hogy őket balsorsukban s inségükben segélyjék, munkaképtelen agg korukban ápolják.

Alig volt valóban az emberiségnek e téren nemesebb és nagyszerűbb socialis intézménye. Befolyása alatt állott a nemzet legproductivabb, legmunkásabb osztálya, melyre, a mi fő, mindig csak a vallásosság s erkölcsiség, a keresztény szeretet s magasb erények, a szorgalom és mérsékelttség, a társadalmi rend és fegyelem, a neveltség, művelődés és tisztesség nevében s érdekében gyakorolta hatását. Mert törekvése még társulati körén túl is oda igyekezett hatni, hogy ne csak saját tagjait védje, hanem az egész társadalom érdekeit; hogy ez az ipartestület a czéh tagjaitól csak jó, becsületos és jutányos munkát nyerjen.

Érdekes világításban mutatják ezt elő az ipartörténet ama nagy okmányai, a czéhek levelei, szabályai és rendeletei. Megismertetik velünk egész műveltségök fokát, annak fejlődését, erkölceseit és észjárását. — A ki valaha csak egy ily czéhszabályt olvasott, ha mindjárt jelenleg mosolygott is avas soloecismusain, mélyen meghatva érezhette, hogy annak minden szava az emberiség nagy szellemi és erkölcsi, anyagi és műveltségi érdekeit hangoztatja; kezdve az Isten tiszteletétől egész a társadalmi és családi élet legapróbb részleteig.

Megvolt természetesen e mellett azután e testületeknél a középkor külsőségeinek is azon hagyományos apparatusa, melyet az akkor a sajátságos köztisztesség és műveltség, sőt a tekintély és hatalom lényegének vélt. Voltak ünnepeik és meneteik, csarnokaik és gyülekezeteik, vendégségeik, lobogóik és czímerjelvényeik. Mind az a szertartásos pompa és látványosság, melyet még mi is nagyobbára ismertünk, már csak külsőségeiben farsangi bohóságaikból, a czéhláda hordásából, akkor, midőn ez intézmény jelentőségét veszve enyészni kezdett. A test már rég hanyatlott s haldoklott. A szellem tűnni kezdett belőle. Ami megmaradt, már csak külső látványosság volt, az idejét túlélt, a kor igényeit többé ki nem elégítő intézmény helyett.

Ily factorrá fejlődvén a középkorban az ipartestületi élet, méltán kérdezheti a történelem, hogy változtatta meg hatalmi állását és befolyását?

A kérdéssel szemben úgy áll a történelem, mint akár a római colosseummal, vagy a veronai amphitheatrummal. Ott áll még részben félig-meddig épen. Körülötte is ott pezseg még az élet és virágozik a város. Kérdezni akarnók szinte, mért hagyta el colossalis csarnokait és páholyait, mikor lépett ki belőle, miért hagyja romba dőlni. Miért építi óriási ezredéves falai tövébe apró circusát és színházát, mint a fecske a palota párkányzata alá sárfészket; a helyett, hogy használná még mindig ép falait vagy kijavítaná romjait.

Nem lehet! Az élet lehe elfujta örökvalóságra szántnak látszó épületét. Más, új erkölcsi rend lehetetlenné tette többé használatát. A vadállatok és viadorok véres spectaculumainak véget vetett a kereszténység új erkölcsi érzete. Valamint az ipar

szűk testületeit és feszes ceremonialéját szétszakította a kor tágabb körre intézett új iránya, az általános szabadság és boldogulhatás eszménye.

A történelemnek uraim, nem szabad soha kitérni e nagy kérdések elől; emelkedjenek azok bár mint a rejtélyes sphynx útjába. Körébe fogja azok eszméit, s a napi kérdések fölé helyezve, emelkedett iránya keretébe illeszti tényeik horderejét.

Ránk azonban jelenleg előbb külön feladat is vár. Nekünk, társulatunk történelmi munkálkodásának előbb hazai iparéletünk múltját is föl kell derítenünk, hogy számunkra a jelen feladatait a történelem szövéténekével megvilágíthassuk.

Volt-e és milyen hazai iparunk? Oly kérdés, melyre sokan a felelet helyett s előtt kételkedve rázhatják fejüket, vagy mosolyra vonhatják ajkaikat a magyar ipar felett, melynek épen az ellenkezőjét vélhették valónak.

Most csak adatokkal lehet tehát beszélnünk. És válaszolhatunk is azokkal.

Nem is lehet szándékunk, valami chauvinisticus felfogással egy külön eredeti exclusiv magyar iparról és annak történetéről szólnunk.

A kérdés ereje nem is állhat ebben. Ez csak azon értelemben birhat valódi tényező jelentőségével: hogy mennyire vett részt országunk az európai, a nyugati nagy culturalis törekvésekben és műveltségi áramlatai mozgalmában. Mennyire követte ezeket nemzetünk. Mivel járult hozzájuk. Mily új elemeket hozott netalán beléjük és közéjük.

Erre, uraim, történetvizsgálatunk mennél mélyebbre ereszkedik a kérdésekbe és részlettanulmányokba, annál teltebb kézzel, öntudatosabb és büszkébb fővel emelkedik fel belőlük a válszra.

Egy újabb, a mily szellemes, úgy a szokás szerint kissé felületes francia író (Asseline) könnyedén kontárkodva beleereszkedvén történelmünk legmélyebb és legvitálisabb kérdéseibe, azon más-kép nem épen helytelen megjegyzést teszi, hogy monarchiánk népeinek ma egyéb gondja sincs, mint országaik, tartományaik,

nemzetiségeik poros s elsárgult okmányaival előhozakodni. Mind-egyik csak nemzetisége és történetjoga s élete jogczímét keresi. »Képzeljük — ugymond gúnynyal — Franciaországot, a mint a Fronde idejében a Provence és Bretagne, Bearne és Gascogne s több egykori, mindannyi külön tartománya s országa most újra külön autonomiát követelő okmányaival előállana, mintha Richelieu és XIV. Lajos soha nem is léteztek volna.«

Valóban így van valahogy, ha mindjárt kissé túlozva s ignorálva is a tényleges állapotokat, mint ez az elfogult idegeneknél a napikérdésekkel szemben rendesen történni szokott. Az állítás az ép ítélet rovására itt nevezetesen kettőt feledett, hogy a teljes igazságot felismerje. Egy az, hogy hát még az egy nyelvű Franciaországnak is volt ilyen korszaka, melyben nem olvadt még egygyé sok nemzetisége és tartománya; habár ez szerencséjére jóval hamarább, két századdal előbb állott be; és hogy szerencséjére volt akkor Richelieuje és XIV. Lajosa; minőre nekünk, akkori szerencsénkre és későbbi szerencsétlenségünkre még nem volt akkor szükségünk. De bizhatunk még azért államunk élet-erejében, hogy mire az elkerülhetlen szükség végre beáll, előhozhatja még mind a kettőt. Más az, hogy sokszor a fogadatlan ügyvédek is felizgatják feleiket mindenféle érdeknél fogva, igazságtalan követelések s igények formálására. De a bírón állt az igazságos ítélet. S ez ha kötelességét teljesíti, lelkiismerete szerint, nem a rajongó ábrándok, hanem az örök történeti igazság hiteles okmányai szövegének ereje, s a tényállás szerint fog dönteni.

Uraim, mi meglehetősen mély tekintetet vetettünk már eleve ez okmányokba. És ha még nincsenek is hazai és nemzet iparunk összes okmányai kimutatva; mégis mielőtt az ügyiratok teljesen becsomagolva volnának, előadói tisztünkben annyira eljárhatunk, hogy legalább előleges tájázkozásul és információul szólhatunk már vizsgálataink eredményeiről; fentartva bár a döntő ítéletet a végeredményre.

Annyit régen tudunk már, hogy ipartörténetünk első okmányai is oda utalnak az európai keresztény civilisatio első elemeire.

Azon nap óta, hogy a magyar birodalom királysága a kereszt-

ténység felvételével megalakult, mi is úgy, mint Európa minden művelt nemzete a műveltség ez áramlatát hiven követtük. A keresztény nyugati civilizatio tiszta és dús forrásából meritettünk azontúl. Mindig solidaritásban álltunk vele. Bátran fenhargon ismételhetem ebben, mit már máshol magam és mások épen úgy elmondhattunk : hogy az európai keresztény polgárosodásnak nincs egy eszméje, mely nálunk meg nem fogamzott volna ; nincs vívmánya, melyet nemzetünk fel ne karolt volna. De erre épen úgy birnia kellett a műveltség kellő elemével, valamint képességével és tehetségével. Tudjuk pedig, hogy vannak és voltak nagy népek és nemzetek a keleten épen úgy, mint éjszakon, melyek erre képeseknek maig sem bizonyultak ; kiket sem az önállás, sem a szabadság lehe nem hatott át, kiknek műveltsége ezredéveken át még örökös kiskorúságban teng.

Kétségtelen, hogy valamint a nyugati műveltség elemeit befogadtuk s átültettük újra hazánkba, hogy valamint megerősíteni és termékenyíteni képesek voltunk azt, ugy megvoltak az ily honkereső, hódító s államot alkotó népeknek is, mint nemzetünk, nemcsak ős kulturai származásuk elemei s emlékei ; de nem is lehettek legalább a legszükségesebb ipar- és mőtárgyak gyakorlata nélkül.

Ott voltak már bizonyára a magyar táborban is a fegyvergyártók és ötvösök, ott a szíj- és kerekgyártók, a sisak és pánczéllemez és nemez, ott a bőr és prémkészítők s a szörme-szűcsök. Egy ily egész népet magában viselő hadtábor sok fegyvert és eszközt, kincset és holmit zsákmányolhatott. Nem egy ellenség kezéből kivehette a kardot, fölszedhette a legyőzött hadseregek elvetett fegyverét, elvehette a megfutamodott ruháját, marháját és nyáját. De az élet és had szükségleteiben nem hagyhatta magát erre. Hogy még fegyvere s öltönydisze is ezenfelül saját jellegével birt, azt mai archaeologiai nyomozásaink is kétségen kívül helyezik.

Nemzeti muzeumunknak igazgatósága eléggé nem méltányolható belátása s gondja által, ezzel legujabban szakszerűen berendezett egész terme tanuság már jelenleg erre.

Első árpádkori okmányaink telvék a hazai iparélet és történet adataival. A királyi udvar s a megye vára, a

székesegyház s monostor körül ott találjuk, adomány-leveleik szerint, az udvarnokok és várjobbágyok szabadosai közt az iparosok számos nemét; kezdve az aranyművestől s ötvöstől, ki a basilika keresztjét s a hiteleshely pecsétjét készíté, egész a viaszgyertyamártás és pecsétöntéssel tartozó méhézig, mindannyi köröskörül megtelepedve lakik. Földeket osztanak ki nekik, melyeken csoportosan foglalnak együtt házhelyeket. Nem csak okmányainkban, de még az életben is maig rá tudunk mutatni ily telepekre régi királyi vagy megyei városaink s egyházi székhelyeink körül. Zólyom királyi vára mellett — hogy csak egy példát mondjak — így maig a köröskörül levő faluk nevei jelölik még, hol voltak eredetileg megtelepítve nem csak a vár őrei és csőszei, az erdészek s a vadatmotozó vadászok, de a halászok is, és kovácsok, kocsigyártók stb. Így lehet ezt nyomozni számos helyütt első korszakunkból már. Majd látjuk, hogy keletkezik ez iparos telepekkel, belőlük a fejedelmi udvar és megyei vár, a püspöki szék és monostor tövében a város. S a vár rég romba dőlt már, míg helyében rendesen ott áll most is a székesegyház körül a virágzó város. Példa rá akárhány: Esztergom és Fehérvár, Veszprém és Pécs, Nagyvárad, Vác és Temesvár stb.

Legnemesebb civilisatori ténye bizonyára királyainknak és főurainknak, főpásztorainknak és szerzeteseinknek, tehát műveltségünk akkori főfactorainak, hogy importálnak a keletről, délről és nyugatról művészeket és iparos gyarmatokat. Hogy telepítik meg a hadak által kipusztított vidékeket, hogy pótolják a küzdelemben kifogyott nemzetségüket mindannyiszor, a mennyiszor erre szükség volt.

Elég Önöknek, mint történelmünk lelkes barátainak s avatott ismerősinek csak nagy királyaink: Sz.-István és László, III. és IV. Béla neveit említenem, hogy Önök elé állítsam a polgárosítás e nagy művét. Mint hozzák be előbb keletről és délről a bizanti s olasz művészeket és mestereket, városaink iparos, ugynevezett latinusait, akkor, midőn még a többi nyugat is onnét hordatta őket. Majd az államfoglalás és alkotás, a honvédelem és fenntartás nagy műveiben már kiveszett nemzetségeink elpusztult helyére behívják a szomszéd német szászok és frankok, bajorok, thuringiaiak és flandrok iparosainak egész csoportjait is. Po-

zsonytól Szebenig és Brassóig megtelepítik. Nyomukban mindennütt gazdag kereskedő városok, dús bányatelepek, nagy iparos testületeikkel alakúlnak, a magyar törvény és fegyver, a szabad állam s alkotmányos liberalitás oltalma alatt.

A XIII. század közepe előtt már szerencsésen és sikeresen be van fejezve e nagy mű. Létesítve van az átalakítás e korszakias nagy ténye történelmünkben; s vele egyszersmind teljes szervezetet nyernek az iparos testületek. Épen az időtájt körülbelől, midőn Franciaországban Páris nagy prevot-ja Boileau első állítja össze és szerkeszti az iparos testületek czéhszabályait.

Ha csak a Monumenta Arpadiana című nagy műben, melyet Pozsony városának nagy tudományú fia: Endlicher István történelmi irodalmunk egyik legkitünőbb alakja tett közzé összeolvassuk az Árpádházi királyok által alkotott városaink számára kiadott szabadságlevelek sorát, úgy már közel a félszázat üti meg ezek száma.

Pedig ezek sora ebben még sem nem teljes, sem nem jelzi a város első alakultát, sem törvényhatósága szabadalmain felül nem adja azok teljes ipartársulati szervezetét. Az országnak már akkor jóval több virágzó városa mutatható ki, mint a mennyinek szabadságlevelét az időből bírjuk. A legtöbb azok közül is már rendezett kész állapotban lép bennök előnkbe. Nem egynek fennmaradt szabadságlevele ekkor már az előbbi elveszettnek megújítása; vagy csak IV. Béla s az utolsó Árpádok által önkormányzati újabb adományozása és rendezése, az előbbi nagy országos katasztrófák után, melyekben a legtöbb város chartáját, vagy annak már joggyakorlatát elveszthette.

Hogy mily kifejlett volt e városoknak ipartestületi élete és szervezete, ha erről meggyőződni kívánunk, hasonlóan csak egy pillantást kell vetnünk ama nagy és szép műbe, melyet Pozsony egyik előkelő intézetének két kitűnő tudós tanára: Liehner és Michnay tett közzé: Budavárosi törvénykönyvének, e tudományszak mai színvonalán álló nagyszerű kiadásával. Benne a XIII. század óta ismeretes városi e nemű rendeleteink bőven illusztrált szövegeit bírjuk.

Mindezen városi alkotmányainknak pedig, melyeket a magyar állam, a területén letelepített garmatainak, vagy mint ő

szépen és nemesen nevezé: vendégeinek, hospiteinek adott, ugyan azon liberális alaptétele volt, melyet az ország alkotmánya a nemzetnek nyújtott. Sarkalatos elve az önhatóság és önkormányzat volt és pedig oly fokon, mint azt a mai legliberálisabb charták hirdetik. Minden polgár független és szabad volt minden földesuri hatalom alól; sőt a megyei kormányzattól is s egyenesen csak az országfeje: a királynak, tárnokministere által gyakorolt hatalma alatt állott. Egyébként pedig csak egyenlők által, saját testületök, velök egyenlő polgártársaik által voltak kormányozhatók s ítéelhetők. S e hatóságot is a világit s egyházit, lelkészöket s polgármesterüket, valamint bíráikat, esküdteiket és törvényszéköket magok szabadon választották. *) Épen így külön lefelé érvényesült ismét az elv az iparostestületek, a czéhek chartáiban s életében, hol ezek saját körükben megint önhatósággal és saját törvénykezéssel, valamint szabad választással bírtak. Mig ismét a városok felfelé apellátában is, ügyeiket hasonló jogú más városi polgártársaikhoz fölebbezhették. Vetekedhetnek valóban városaink ez alkotmányozó chartái bátran a világ bármely városa szabadságaival.

A szabad népek amaz ős institutiói, melyeket nemzetünk alkotmányos életében mindig nagyra tartott s élévülhetlenül megörzött: a semmit rólunk nélkülünk elve, s hogy mindenki csak saját választott bírái és főnökei által itélhető és kormányozható, régi alkotmányos tételek nagy elvei nyertek csupán kifejezést a városok iparos testületeinek adott e jogokban. Nemzetünk készséggel megosztá ezeket a vele egy vonalra emelt iparos vendégeivel.

Nem is hallunk itt nálunk semmit, a városoknak az uri hatalom és nemesség, a hivatalnoki ministeriálisok és városi patriciusok úri törzscsaládai közt forrongott versengéséről. Városaink okmányai arra mutatnak, hogy azok kormányzatát, főhivatalait kezdet óta nagyobbára iparosok s ezek testületeinek tagjai viselték; és hogy az ipar és a mesterlevél elegendő jogczim volt, mely őket erre képesíté. Pedig köztök, mint itt is Pozsonyban, a királyok komáit találjuk, s előkelő magyar nemes családok ivadékait,

*) Lásd ezeket részletesebben: Ipolyi Besztercebánya városa műveltség-történeti vázlatában.

mint hasonlóan itt a Marczalfyakat már 1347-ben, mint a város polgármestereit. Valamint Budán váltakozva a német és magyar iparosok egyaránt a főbirák; és Szepesben I. Károly király udvari ötvöse már megyei alispán is. A legtöbb helyt, mint bányavárosaikban az előbbi nemes birtokosság, földbirtokával együtt beléolvad s egyesül a várossal a közös bányaiparra, s aláveti magát önkénytelen a város polgári joghatóságának.

Nem csoda azért, hogy magyar városaink már a középkor óta minden nemzetbeli iparosoknak nemcsak menhelyévé, de valódi hazájává lőnek. Seregesen vándoroltak beléjük, boldogulásukat keresni s megállapítani, mint akár később Amerikába. Tisztelettel és szeretettel teltek el az ország iránt, mely szabadsága teljében és védelmében részesíté őket.

Ily magasra emelte uraim az iparos testületek polgáraiból álló városaink életét a magyar állam. Hogy magasabbra nem nevelhette, annak mérsékeltebb körülményeink, kedvezőtlen viszonyaink, folytonos hadaink s ezekben megfogyott népünk okozhatták.

De hogy városaink sem nőttek fejünkre, hogy testületeik nem kerekedhettek államéletünk fölé, nem válhattak ki egészen belőle, mint például a Hansa, vagy a német közvetlen birodalmi városok, annak kétségtelenül városaink exclusiv polgári szelleme, s idegen nemzetisége mellett is, természetes állami és kormányzati józan érzékünk és politikánk szabhatott határt. Nálunk állami organismusunkban sem az aristocrazia és oligarchia nem fejlődhetett feudalismussá s vasalli hűbérré, mint a német birodalomban harmincz és néhány országot alkotva. Sem a nagy városok nem képezhettek mindannyi önálló respublikát, mint Olaszországban; sem a királyság nem lehetett oly absolut hatalommá mint Franciaországban; de végre a megyék sem képezhettek egymástól egészen elváló oly kantonokat mint Schweitzban.

A nemzeti hanyatlás korszakában a városok virágzását éri mindjárt nálunk is mint mindenütt először a csapás. Az idegen uralkodás, a török járom, a párthadak megakasztják az iparozgalmat. A városok falai megé menekül a lakosság. Táborrá lesznek ismét és várakká. Előzőnli őket a nemesség. A polgárok czivakodnak már velök. Elvesztik ők is iparos jellegüket. Nyárs-

polgárokká lesznek, inkább apró földjeik és házaik érintetlen birtoka, mint az iparüzlet s kereskedelmi forgalom érdeklí őket; kifordítják minden irányban szűkkeblű féltékenységeket. Kizárólagos természetüknél fogva nem tudnak a nemzetesttel egybeformni. Idegen nemzetiségi korlátoltságuk merevebbé lesz. Nem képesek a nemzetet mozgató és lelkesítő nagy eszméket megragadni. Ez által elvesztik befolyásukat, mely őket másképp méltán és jogosan megillette volna, és oly jótékonyan hathat vala a nemzet tulsúlyban levő aristocrátiája és nemessége életére és politikájára, sőt kormányzatára is. A közéletben nincs többé szerepök. Az ország tanácsában és gyűlésein nem vétetik számba szavazatuk. Minden átmenő had, ellen vagy jó barát zsarolja őket; s ők nagyobbára mindenkivel készek tartani a szerint, a mint tehetik s a legkönnyebben menekülhetnek ismét tőle. Országos nagy nemzeti és hatalmi elvek helyett, apró helyi kérdések érdeklí, őket csupán, s legfeljebb még a hitújítási, pártszakadási viták egyházfoglalások stb. foglalkoztatják. Ime városaink hanyatlásának okai, melyek bennök sokhelyütt az ipart is lassan megölték, vagy csak elfojtani segíték és tengésre vitték.

De nekünk nem városaink, hanem iparunk élete és története levén tárgyunk, ha rámutattunk virágzása feltételeire, melyeket a városokban számára alkottunk, — ki kell még jelölnünk, mint fűződnek e közben a kezdet óta már hazai és nemzeti iparunk szálai.

Nem kell félnünk még a mai legcosmopolitább természetű ipari áramlattal szemben sem, hogy nevetségessé tesszük magunkat, chauvinismusba esünk, vagy épen paradoxont mondunk, ha hazai és nemzeti iparról szólunk.

Kétségtelen, hogy minden kezdetleges ipar, mint például rendszeren az ő s h á z i i p a r is, épen úgy eredeti, népies, nemzeti formákat ölt és saját eltérő gyakorlatokat mutat, valamint a legmagasabb ipari művelődés ismét nemzeti műveltséggé lesz. Rendszeren csak a közönséges, a közép ipar az, mely világpolgári jelleggel bír; melynek nincs sem hazája, sem országa. Ez az, mely inkább gyárilag magasb műérzék nélkül készül. Mert a mint némi műirányra s műizlésre emelkedik, azonnal felveszi magára a nemzet egyéni jellegét, még a gerencsér fazekán és cserepén is.

Mint a görög s etrusk vázákön, mint a római terra sigillatán, mint a chinai és japáni, a sévresi, meiseni és bécsi porcellánon, úgy veszi fel ismertető jellegét, akár a mi mult századi durvább holicsei és stomfai, pozsonyi és tatai kezdetleges vagy épen paraszatos majolikánkon. Nemcsak a szak- és műértő, de a laikus is észreveheti ezt; ha egyikét gyűjteményünkben látta, azonnal megismerheti rajta a művészeit jellemző vonásokat.

Ős háziparunk pedig, mely eddig mintegy tudtunkon kívül létezett, díszesen és dúsan képviselve megállotta helyét még a többi nemzetek versenyében is a bécsi világkiállításon. E gyűjtemény képezi már felállított országos iparmuzeumunk egyik alapját. És jelenleg bizvást, mint tényező léphet elő dús alakzataival s idomaival az európai népek felélesztett hasonló műformái s alakrajzai gyűjteményeinek kiadásában. A mű, melyet a kormány külön bizottság megalakításával, Fisbach avatott rajzai és színes képei kiadásával létesített, a többi nemzetek hasonló vállalatai közt ezen tanulmányaink kezdetén méltó helyet biztosít nemzeti háziparunk számára. ¹⁾

Majd most fogjuk ismét itthon, midőn kint bemutatott s méltányoltatott, háziiparunk műveit és mintáit ismerni és becsülni tanulni. Majd most fogjuk fonása és szövése, himzése és kötése érdekes ornamentális alakzatait méltányolni, melyeket culturája őskorából antik műveltségünk örökségeként hozott át. Ott találjuk őket még sok helyütt már csak rejtezve népünk főkötőin, ingvállain és pártáin, egri vagy somogyi czifra-szürein és tulipános ládáin; mintegy ott feledvén rajtok ékítményi műizlésünk több száz vagy ezer éves alakzatait.

Mily hatással volt pedig egykor nemzeti iparunk e divata, szabása, ornamentikája a viseletben, mutatja az, hogy hazánkban a népünkkel érintkező népségek rendszeren felvették még újabban is a magyar népviseletet; nem csak a magyarok közé beolvadtak, mint például Eger stb. vidékén; hanem

¹⁾ A házipar ornamentikája hasonló kiadásai péld. Lay: Ornamente südslavischer nationaler Haus- u. Kunstindustrie. — Fischbach, Ornamente der Gewebe; s a most kiadás alatt levő »Magyar házipar« fönnemlített mintái.

ott hol a tótok és németek stb. maig is megtartották nyelvöket, szintén felvették a magyar ruhát és szokást.

Jelenleg természetesen a népviselet, a házipar már mind inkább eltűnőben van eredetiségében. A civilizáció árjának ama nivelláló hatása, mely egyenlítő, romboló munkáját rendszeren a kiváló- és kitűnőnek, az eredeti — s egyéninek elmosásával kezdi, már nem sokára elsöpri ezt is.

Szerencsére, hogy még az utolsó órában nyomait felismerjük; másképp itt is csak egy tabula rasa maradt volna számunkra. Ezzel is szegényebbek leszünk vala, ősiparunk elemei végnyomait sem lévén, mint annyi más végleg elveszettet, többé képesek kimutatni. Mig így legalább könyvben ismét és muzeumban, kiadásainkban és kiállításainkon, ha nem a népeletben és nemzeti műformáinkban fentarthatjuk és örökíthetjük ős népiparunk eredeti mintáit és motívumait.

De az ős, az autochton házi műipar épen úgy, mint az autochton nemzeti állapot egy magából nehezen fejlődik magasabb műveltségi állásra. Idegen új termékenyítő elemnek kell hozzájárulni. Vegyületlen ős kulturák alig léteznek. Ha igen, azok vagy alacsony fokúak vagy stationariusok, megcsökönösödtek. A mai nyugat-európai népek nagy kulturai képességöket és magas műveltségöket annak tulajdonítják, hogy számos nép culturelemei vegyültek el beléjük: a czelták és czimberek, a gallok és frankok, a román és germán népek ős-culturái. A népek szellemi világa fejlődésének épen úgy egyik főkelléke az érintkezés, a társadalmi elvegyülés, valamint az az egyes emberek képessége fejlesztésére szükséges. E folytonos viszony szálai szövéséből áll sokszor az észrevétlen, csöndes és lassú kulturai növekvés is.

A jelenkor egyik nagyszerű ténye, mond egy távoli, primitiv civilizáció kiváló írója, hogy a kor műveltségét nem egy nép, hanem valamennyi képviseli. Hogy azt nem csak az egyik veszi át a másiktól, hanem mindannyi már is előbbi ős culturánépektől örökli.

Nézni kell csak például népünk házipara himzési és szövési ornamentikáját, mely, a mint sokban kétségtelenül ezredéves gyakorlatot mutat és az árpádházi korszakban bizonyára már ott állott, hol ma; úgy a szakértő előtt feltárja még műelemeit is.

Könnyen felismerhetők még ékitményeiben a keleti és bizanti ornamentika s ennek alakzatai mellett a primitív, az elvadúlt és eltévedt naturalisticus irány. Majd feltűnnek a sajátos különváló kedvencz alakzatok vonalai is, a mint azok egyre ismétlődnek. Sokszor szárlól szárla, színről színre észrevehetjük bennök mint szötte műeszményeit és képeit, ábrándjait és vágyait századokon át ez ünnepélyes öltöneyei, terítői és lepedői himzésébe, melyeket nem a piacra, de a családi szentély boldog ünnepei s eseményei számára készített.

Bennök olykor még a népek fejlődése menetének egész története is rejlik. Származásuk, más népekkel való érintkezésük, vándorlásaik és letelepedéseik történetének egész művelődési skálája észlelhető lesz ezekben, ha egyszer majd teljesen birjuk s a végső részletig elemezve átvizsgálhatjuk a bő anyagot, melyet a házműipar emlékei nyújtanak. Talán felfedezhetjük még ekkor külön nemzeti műtípusaink alapeszméit, műalkotó idomainkat beszöve és kihimezve egy és más sajátos ornamentikánk alapelemeibe. Talán feltalálhatjuk köztük az annyira kedvelt s méltán szemrehányt nemzeti sallangokat és sujtásokat is.

Mint minap egy kitűnő külföldi ethnograph állítá, hogy a népköltözést, és nevezetesen épen a magyarok útját is, még az ázsiai fűnemek nyomán fel lehet ismerni, melyek hadainknak a keletről mai hazánkba vezető költözési útján maig feltalálhatók¹⁾; úgy nagyobb biztossággal lesz talán elmondható, hogy háziparunk nyomaiból még ősiparculturánk útja szintén kivehető.

Nagyobb még háziparunk politikai nemzetgazdászati jelentősége. Nemcsak sajátos, kedvencz és jellemző izlésében, hanem rendszeren műgonddal és tartósan alkotta benne szükséglete s ékessége tárgyait az egész nép maga. Ez által pedig függetlenné tette magát, és szabaddá szükségletét az idegentől. Meggazdálkodta a fölös költekezést. Mert csak annyia lehetett és volt, a mit saját keze munkája alkothatott. Ez a versenyben inkább a munkához, mint a költekezéshez fogta. A munkafelosztási sokszor túlzott és fonák elméletnek, az ilyesmi csupán barbár álla-

¹⁾ Hehn: Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang aus Asien, Griechenland und Italien in das übrige Európa. Berlin 1870.

potot jelezhet. De ma túl vagyunk már jó részt eme nemzetgazdasági doctrínák merevségén is. Ezek összeegyvetése, a házi és szakiparnak saját körében egymást kiegészítő művelése, jelenleg már a józanabb törekvések feladata.

Az idegen ipar, valamint műveltség érintkezései csak ott veszélyesek, hol az egészen műveletlen és tehetségtelen tunya vagy depravált és demoralisált népet az egyszerű importra kényszerítik. Hol az olcsó és nyomorúlt gyártmányért oda adja, mint az afrikai Tiktombu az üveggyöngyért s az amerikai Siouri a rakipálinkáért értékesebb ősterményét s elveti saját nemesb készítményét. Valljuk be, hogy sok helyütt majdnem ennyire jutotunk már, különösen felföldi népünknel, hol a kartongyár batyus colportewjei vagy minden falu pálinkatőzsei darab rongyért és kolompérszeszért váltják be a nép véresverejtékű munkája gyümölcsét.

Ellenben hol a szorgalmas, munkás, tehetséges nép az idegen ipart assimilálva veszi fel magába, akár saját termelését javítva utánzásával, akár munka erejét jobban értékesítve vele és mellette, ott az csak gazdagítja s erősíti anyagi állapotát és műveltségét.

Példa rá nemcsak háziparunk, mely e processuson annyi ezer éven át sokszor átmehetett, hanem magasabb műiparunk is; sőt mondjuk ki bátran: még kis művészetünk is.

Hazai műtörténetünk tanúság rá, hogy a középkori nagy műizléseket nemcsak pusztán sajátunkká tettük, hanem azokba részünkről is új tényezőket, új műalakokat és műelemeket hoztunk. Az európai műirodalom egyik első tekintélye elismerte ezt. ¹⁾ Műtörténelmi munkáinkban pedig kimutattuk a magyar árpád-korszaki félkörív-román izlés nevezetes és kiváló sajátosságait. ²⁾ A művészetnek valóban oly fokára jutott ez időszakban az egyházépítészeti hazánkban, hogy egyaránt új alaptervezeteket

¹⁾ Auch auf Slavische und Magyarische Stämme werden die neuen Kunstformen übertragen, und auch von diesen nicht durchaus ohne Bethätigung ihrer Eigenthümlichkeit aufgenommen, — mond Kugler a középkor műtörténetét először megalapított munkájában.

²⁾ Ipolyi kisebb munkái. Magyarország középkori építészete. A középkori szobrászat Magyarországon. I. 27. 33. 75.

valamint ékítményeket alkotott. Franciaországnak, hol a világ legnagyobb művészi alkotása, a csúcsív izlés akkor a XIII-dik században már legmagasabb fejlődését érte el Európában, egyik legkiválóbb művésze: Villard d'Honnecourt a cambrai híres dom építész, hazánkban járván az időtájt, méltónak tartotta templomainkból a máshol nem látott műmintákat berajzolni albumába. ¹⁾

Nem kisebb fokot érhetett el műiparunk így az ötvösségben, mert arany s ezüst zománcz-művünk külön műipart is alkotott. Már a magyar vezérek őskora e nemű maradványai meglepőn mutatkoznak. Első királyainknak pedig egész mellszobrát birjuk már ércben és zománczban. A középkorban ez páratlan virágzásnak indul nálunk. A keleti rekesz, sodrony s egyéb zománczok legszebb alakzatú dús és választékos combinatióinak minden nemei keletkeznek, oly változatossággal és kiképzéssel, s ehhez oly nagy számban is, hogy velök külön magyar és erdélyi zománcz-nemekkel gyarapítottuk a világ e nemű ötvösiparát és művészetét.

A mű- és történelmi- emlékek tavali budapesti kiállítása alkalmával már mintegy ötféle ily külön jellegű zománcz-nemet és külön műgyakorlatokat voltunk képesek annak leírásában meghatározni. Nem is említve a magyar ötvös díszművek ott tárgyalt másnemeit. ²⁾

Nem fog ezután senki csodálkozni azon, hogy a műszerető Estei Ipoly herczeg- és bibornoknak, mint esztergomi érsek- s egri püspöknek kincsei egykorú összeírása jegyzékében, melyet az akkori mű- s irodalmi renaissance magaslátán álló műértő udvaronczaik készítettek, az erdélyi zománczművel díszített billikomait különösen ennek megjegyzésével kiemelve találjuk. S a mint társulatunk, művészetünk ez okmányait a régibb inventariu-mokat egyre kutatja, előhossa s kiadja, úgy mindenfelől nagy-szerű ily hazai zománczkincs ismerete tárul ujabban előnkbe. Mig másfelől régiséggyűjteményeinkben és kincstárainkban most

¹⁾ Az egykorú ó-francia jegyzet szerint, melyet rajzkönyvébe irt: J'étois un foisen Hongrie. La vi jo pavement d'une glize de si fait maniere. Lásd az előbbi id. h. 33.

²⁾ Magy. mű és tört. emlékek kiállit. — Műtörténeti tanulmány, különös tekintettel a magyar ötvös- és zománczműre.

ismerjük fel újra nagy műbecsű példányaikat. De nemcsak mi; felismerte azokat már a szemes ipar is. Észrevette, mily sensatiót kelt kitünő becsök. Felélesztette azoknak nemcsak kereskedését, hanem készítését is. Jelenleg utánpótlásuk is már nemcsak műkedvelőket szereztek nekik, de piacot is. Közönségesebb gyártmányaik Hollandia s Amerika piacaira már mint magyar ékszerek importáltak; zománczremekeink pedig egész a Windsori udvarig kerestek. Természetesnek fogjuk találni ezen műiparágunk kifejlődése mellett, hogy a XII-dik század óta magyar ötvösművet és zománczkészítést tanító több magyar szövegű eredeti codexünk maradt fenn. Ezek egyikének szerzője Kecskeméti Péter, ki saját nevével számos ötvösmester kortársa nevét fenhagyta, a mint nevezetesen a zománczmű különféle kezelését az egyik vagy másik gyakorlata szerint leírja. A brassai híres Zömör ötvös családtól kezdve, mely már a XV-ik század eleje óta Kolozsvárt is üzte e műipart, egész az aranyműveseiről híres Amsterodamig figyelemmel kíséri művészeti technikáját, feljegyezvén mindazt, mi különösen a magyar zománczkészítésről ismeretére jutott.

Ily nyomok és adatok mellett tökéletes összefüggésben megérthető, mikép válhatott a békési ajtói földmivelő parasztgazdának fia, s a festészetben korszakot alkotó híres Dürer Albertnek atyja, a békés-gyulai ötvösmestereknél oly kitünő aranyművessé, hogy az iparműben gazdag Nürnberg egyik első mesterévé vált. Érthető, hogy gyulai zabolamives ötvöstestvérének fia ismét Kölnben, a virágzó kölni aranyművesek közt egyik első mesterré lett. Oly apró városok, melyekben ma alig található csak egy jóra való szatócs is, akkor arany s ezüst díszedényeket készítettek. Mint például Korpona, hol a szövetséges magyar bányavárosok a király s tárnok számára felajánlandó drágább s művészeibb ezüst serlegeket készíttetik. Mily ellentét a mai kifejlett iparhaladással szemben; midőn fővárosaink aranyműveseinek nagy része is csak a cseh gyárak rossz és hamis arany s ezüst portékája és holmije elárúsításával foglalkozik. Csak is addig virágzottak ime e városaink is, míg magasabb iparéletük volt. A mint ez hanyatlott s enyészett, elhalt vele az élet; kiszállt belőlök az éltető lélek; s most csak tengő ipart és tengéletet folytat-

nak. Míg akkor oly városokban, mint Beregszász vagy Medgyes az első akkori szobrász Stoss Vid fiai telepedtek meg atyjok művészetével, alkotva műtermekben hazai nagyszerű gót- szárny- és szekrényoltáraink dús faragványait. — Hogy alkották ennek műveit másutt mások, nem folytatom most tovább. Mert íme csak egy-két legmagasabb iparág gyakorlatát említve is, mily bőven szólnak kútfőink. — Félnem kell, hogy előbb kimerítem rövid időnket, s az Önök becses figyelmét és türelmét, mintsem adatainkat, vagy csak példáimat is.

Pedig mindezeknek épen csak a kezdetén állunk még. Csak most kezdenek megnyílni kútforrásaink; csak most jutottunk az Önök levéltáránál ismét egyik legdúsabb érhez.

Ha mégis végül itt nem állapodom meg, tulajdonítsák azt, Uraim, a mai élénkebb történetérzéknek s ama gyakorlati felfogásnak, mely a történelmet is már, ha nem mai divatos tapasztalati tudománynak, legalább a régi világitószövétneknek kívánja tudni

Másképp is ama történeti iskolának vagyunk hívei, mely a historiát nem csak a múltak tanújának, a testis temporumnak, hanem az élet mesterének is, vitae magistrának tartja.

Felkeressük még ipartörténetünk adatait is a múltban, hogy velük megalapítsuk léte föltételeit a jövőben. A történetirónak, ha valaha, jelenleg Janus-arczczal kell a múltba és jelenbe tekintenie; hogy midőn kitér előtte amaz, lássa benne ennek feladatait is. A történelmi szellem, ha a múltak tényei után járt, tanulságával mint szövétnekkel a jövő elébe fog világitani.

Önök tudják, hogy az iparügy, az iparkérdés ma hazánk égető s elsőrendű kérdésévé lett; tudják, hogy az az országnak élet- s a nemzetnek létkérdésévé vált. — Pozsonytól a Székely-Háromszékig viszhangozik a nemzet jobb-jai szózata; küzd törekvése a magyar ipar terjesztése érdekében. Érezzük, hogy nélküle el kell vesznünk, vagy csak tengéletet, gyarmati létet kell folytatnunk. Míg ellenben ha valami képes anyagi és szellemi haladásunkat biztosítani és fejleszteni, ezt csak a szorgalmas munka, az értelmes s önálló független ipar gyakorlata teheti.

A jobbak, a közelebből érdekelték s értelmesebbek ezt már felismerni látszanak. A mozgalom megindult s erős léptekkel kezd haladni. Ipargyülekezetek tartatnak, testületek létesülnek, kiállítások rendeztetnek, sőt már iskolák is, és tanműhelyek keletkeznek. Az irodalom, az időszakai sajtó pedig a kérdést napirendre emelte.

Mindezzel természetesen még nincs egyhamar segítve a bajon. Társulás, kiállítás máris magasabb fejlődést, nagyobb közérületet föltételez. — Az olympi versenyre csak gyakorlott athléták vállalkozhatnak sikerrel. Nekünk ez még csak ismerkedés s erőnk próbálgatása lehet. Hiányainkat és hibáinkat épen úgy föl kell ismernünk, mint igyekezeteinket és törekvéseinket szükség méltányolnunk. De reméljük! A mozgalom máris magas hullámokat vet, s az egész országot begyűrűzni készül. Talán sikerülend neki ipariskolákat is, és műtermeket alapítani, jobban s eredménydúsabban, mintsem gyárat vagy munkástársulatókat alkotni, s az ügynek ez által biztosabb alapját megvetni. Most mindez vajdóiban van. Társulataink még nem eléggé verhetnek gyökeret a készületlen talajban. Rendesen mint a nagy, új átalakulások kezdetén, a mozgalom erős és zavaros hullámokat vet fel. A magukat túlélte, szűkké vált régi czéhtestületek helyébe ujon alakuló intézmények kezdetén, túlzott igények és kétes sikerű kísérletek keletkeznek. Beléjük vegyülnek az emberiség s a társadalom nagy érdekeinek összes kérdései. — A birtok és munka, az ipar és tőke, a productió és concurrentia, ezek védelme és versenye, a prohibitiv s a szabad kereskedelmi és vámrendszer; sőt végleg az összes socialisticus és communisticus doctrinák is beszövődnek a kérdésekbe. Ezek rajongó elméleteivel s olcsó óhajaival kívánnák megoldva látni a nehézségeket azok, kik inkább szerepet mint munkát keresnek. Szerencsére nálunk még nincs, vagy csak nem lehetne munkakérdésnek helye a mai európai értelemben; hacsak üres s indokolatlan eszmék nem fujatnak fel azzá, mint hozzánk máshonnét importált bajok. Nálunk még elég szabad a munkatér, mely elfoglalva nincs. Csak a magasabb értelmiség s ügyesség, a szorgalom s kitartás hiányzanék hozzá; a mit még folyvást szintén importálnunk kell. Legtöbbször még magának az iparnak kellene meglenni, hogysen

kérdései támadhassanak. Előbb meg kell valóban teremtenünk a nagy ipart, s azután szólhatunk csak a munkáskérdésről, a munkaadók és munkatevők, a mesterek és segédek kérdéséről. Minden e nemű doctrínák és theoriák egyelőre elhallgathatnak bizvást, s akkorra hagyhatók nálunk, mire majd az ipart kifejlesztettük.

A legnagyobb nehézség, melyet számba vennünk, melyet leküzdenünk kell, az a közönyösség, az érdeklődés hiánya, melyel közönségünk, főbb- és középosztályaink általában épen úgy, mint mesterembereink és népünk az ipar iránt viseltetnek. Nem értik sem magasb nemzetgazdászati eszméjét, sem culturális s az anyagi jólétet gyarapító erejét.

A kiskorú s a szabadságra meg nem érett nép az iparszabadsággal csak úgy visszaél, mint minden más szabadsággal. Arra nézi azt is, hogy szabad nem dolgozni is, és szabad rosszul is dolgozni. Mit a szoros czéhtestületi élet virágzásának idejében nem igen lehetett tennie büntetlenül. Most ha lehet annak s általában a munkának minden fegyelmétől, s ezzel nem sokára a munkától is ment, és szabad kíván lenni. Ha csak szerét teheti más bármily tengő életmódnak, szívesen eltaszítja a munkát magától.

A munka nagy, magas és nemes elve, mint a függetlenség és szabadság, az erény s erkölcsi érzet, az anyagi jólét egyik kútforrásáé ismeretlen még előtte. Rá csak a megélhetési kényszer hatásával bir többnyire, mióta a megszűnt czéhtestülettel megszűnt egyszersmind életállás is, társadalmi character és categoria, sőt kaszt lenni.

Nálunk még széltében uralkodó előítélet, hogy az iparos nem lehet művelt, önálló, szabad ember és ugynevezett úr! Hogy ilyen csakis a birtokos, hivatalnok vagy általában munkátlanul élő ember lehet. Az iparos e magasb categoriákból ki van zárva. A ki tehát be akar azokba jutni, mindenekelőtt főtörekvése az iparnak hátat fordítani. — Ha benne van, igyekszik tőle, ha csak szerét teheti menekedni. Annyira lenézettnek, megvetettnek véli azt maga, különösen mióta még testületét is, mely büszkeségét fentartotta, a czéhet elvesztette. Tanulmányoznunk kell ez irány-

ban kis városaink iparkörei szellemét, honnét magát az ipar maig leginkább ujonczozza.

De nem is csoda. Iparos életünk és viszonyaink valóban nem igen kecsagetők az újabb időben; és naponkint jobban satnyulnak jelenben. Mióta a czéhek hanyatlottak és kimultak, évtizedek óta már az iparos nevelésre semmi súlyt sem fektettünk, semmi gond sem fordított. A felavatás és felszabadítás, a mesterré képesítés már csak üres ceremoniale volt. Sajátlag pedig annyit jelentett, hogy egy idegen, elhagyott gyermek felvétetett, az iparos családja által inkább házi szolgává, mintsem mesterinassá s iparújonczczá, a gyermekek dajkájává, futógyermekké, kin mindenki az ütlegig tölthette kedvét a mestertől és mesterné asszonytól az utolsó legényig. A betanítás épen csak a kevés szabad időben eltanúlt fogásokból állott, melyekkel a mások által nem végzett durvább munkát kellett pótolnia. A felszabadítás azután sokszor csak a vándorbottal a világban való koldulásra szóllott. Így lett a legtöbb, ha a szerencsés véletlen vagy kitünőbb tehetsége nem segíté, oly rozsz iparos mesterré, kik képesek lettek iparunkat megbuktatni, s a legroszabb vásár- és gyári áru importnak is utat nyitni hazánkba, hogy külföldi árugyarmattá legyen.

Természetes volt, hogy ily iskola és nevelési módszernél valamint életkilátásnál fogva, mindenki menekedni igyekezett tőle; s a ki csak tehette, hátat fordított az iparos életnek.

Maga az iparos, ha már nem hagyhatta abba mesterségét, a mint módja birta, legalább fiát nem nevelte többé arra. Elküldte gymnasiumra, hogy ha csak félig-meddig átuszná is, úrrá tehesse. Ha mindjárt irnoki állásnál sem volt magasbra kilátása, mégis azt hitte, hogy fia nálánál jóval többre vitte, s a mi fő, úrrá tette őt, kinek nem kell többé dolgozni. Adjuk hozzá, hogy ez irányt nálunk nemcsak ő, hanem mindenki javalta. Philantropiai, kulturai törekvést vélt az által elősegithetni, ha a mesterség és ipar helyett a túltelt gymnásiumokat a mesterségtől elvontakkal is gyarapíthatta. Ezt valami nagy kulturai haladásnak vélték. Csak minél több féltanult s keveset dolgozó urat, s annál kevesebb iparost képezni, volt legalább tényleg nálunk a kulturai irány.

Ellenben az ipar nagyobbára a legelhagyottabb elemmel

ujonczozta magát. A szegény zsellérnek és parasztnak, ki telkén többé meg nem élhetett, gyermeke vagy árvája ment s vétetett fel már inasnak, s ezzel gyermekdajkának és házi szolgának. Hogy mily iparos válhatott ezekből, kiknek legnagyobb száma még elemi iskolát sem járt, írni, olvasni és számolni nem tudott; s mestere részéről inkább a legdurvább elbánásban, mintsem a mesterség oktatásában részesült.

Míg ha ellenben az iparos saját fiát megfelelő iparos nevelésben részesíti; ha maga kellően beavatja, a kitanultat segédjeül veszi; ha rá hagyja műhelyét, nevét, vásárlóit, munkaadóit és munkásait, hitelét és tőkét: mindannyi közülök kitünő iparost képezhet, kik ismét magasabbra emelhetik, szélesebbre terjeszthetik iparukat. Épen úgy, mint a művelt gazda saját örökölt birtokát kétszerezheti észszerű gazdászatot fektetve a nyert alapra. Míg ellenkezőleg ez és az, mindig csak hivatalra és sajátlag hivatali kenyérkeresetre nevelve, tönkre teszi saját alapját is, melyen felemelkedett.

De hiszen, hát erre talán egyebet sem kell tennünk, mint ez állapotokat megvilágítanunk, azután jó ipariskolákat állítanunk!? Kétségtelenül. Még pedig előbb számos alsó ipariskolákat, azután pedig a gymnasialis tudós iskoláknak megfelelő arányban magasabb és szak-ipartanodákat is. Míg Bécsnek például néhány gymnasiuma van, addig e mellett csupán szövőipar szakiskolát háromszor vagy négyszer annyit bír. Úgy tudom, nálunk az egész országban sem volt eddig egy sem. De volt majdnem minden még oly apró városnak is gymnasiuma: sőt sokszor kettő is: katholicus és protestans. Nem is volt a városkának egy iparos mestere sem, ki legalább a grammatikát és syntaxist, hanem a rhetorikát is és poesist el nem végezte volna. Csak ha semmi egyéb pályához sem juthatott, fogott atyja mesterségéhez. Tudott folyóan, ha roszul is úgy beszélni latinul, hogy a kistót városkának akár anyanyelveül lehetett volna a latint tartani. De azért semminek kevésbé nem nézte volna az ember, mint iparos telepnek. Ámbár minden lakosa mesterember volt s egyre járta hetenkint s havonkint többször is a vidék parasztvásárait. Hogy mily eredménnyel és sikerrel, azt ime a jelenlegi hazai iparos állapot mutatja; melyből, midőn a vásárról ha-

zajövet mámoros fejjel felébredt, azon vette magát észre, hogy maholnap nincs iparunk. Hogy egy külföldi kozmanosi pamutgyár batus colporteurje tönkre teszi takácsaink összes szövőszékeit és vászon-festőink egész keresetét. Ime, Uraim, ez is egy darab hazai ipartörténet, még pedig a legújabb: jelen századunk ipartörténete, melyben épen minden nemzet ipara százezer-mérföldnyi lépéssel haladt előre.

De végre is észrevettük volna magunkat. Megkezdtük az iparmozgalmat, s a mi a fő: az ipariskolát. Az Önök városa Pozsony, itt is az elsők közé állva, szép példát adott. A kezdet természetesen nagy nehézséggel jár. Nemcsak sokáig kellend még küzdenünk bajaival, de le kell küzdenünk az ipariskola s az iparos élet ellenében is tapasztalt ellenszenvet. Magam is szerencsés lehetvén egy-két ily ipariskola felállításával kísérletet tenni, tapasztalásból szólhatok, mily idegenkedéssel, mily ellenszenvvel találkozik nem csak az ósdiáknál, de az érdekelteknél is. Oly kis rothboroughban is, hol sajátlag minden ember mint mondám iparos, a közvélemény csak gymnasiumot akarna, melyen a lakosok gyermekei urakká, hivatalnokokká nevelkednének, nem pedig ipariskolát. Holott sem ezt, sem azt magától feltartani nem képes. Mindent az államtól s egyháztól várnak, nem hogy ők ezek segélyére, melynek tagjai volnának. De míg az ipariskolába ma is 50--100 ipartanonczot küldhetnek, addig gymnasiumába annak legvirágzóbb korában s a vidékkel együtt nem tudott átlagszámban véve a felénél többet járatni. Az eredmény pedig még ezen alúl is állott. Alig emelkedett az egy-két úri categoriájú ember fia is tovább az alighogy megélhetést is nyújtó hivatalnoki, irodai categoria magasb fokánál. — Így vált azután a sok rosz és kontár, félig földmives és parasztvásárra dolgozó iparos; s így másrészt a sokféle fruges consummere nati existentia. Ha a nemzetnek elsatnyúlt, elhanyagolt eleméből, a roszúl vagy épen nem tanulókból lesznek az iparüzők, hogy fejlődjék akkor az ipar!? Hogy emelkedhetnék fel, ha megvonatik tőle ama szellemi és anyagi tőke, mely egyedül képes virágzását előmozditani. Ki ne tudná, hogy a külföldön rendszeren jó iparossá és kereskedővé képződni majdnem annyi szorgalmat, tanulmányt és költséget igényel, mint a tudós iskolák járása.

Meg kell szüntetnünk tehát mindenekelőtt az elfogultságot, a lenézést, melylyel az iparosélet s üzlet, különösen a vidéken még egyaránt műveltebb fensőbb, valamint közép s iparos osztályainkban küzd és találkozik. Magasra kell emelnünk eszméjét, hogy tiszteltté tegyük az intézményt, melytől országunk anyagi virágzása, nemzeti létünk gyarapodása és állása függ.

Meg kell azután indítanunk a mozgalmat. Még pedig nem üres tüntetések, nem nyugtalanító lárna vagy épen áldoctrinák hiu hirdetésével, a munkások és munkaadók izgatásával; hanem leginkább az iparos nevelés és szakiskolák állításával.

Mert balgaság ám azt hinni, hogy mivel az ipar jelenlegi hanyatlásában is sajátlag iskola nélkül eltengett, az hajdan is, midőn nálunk még virágzott, vagy ott a hol most virágzik, iskolák nélkül volt és van, vagy el lehet nélküle a jövőre is.

A történet tanúsága itt is az ellenkezőről győzhet meg. Nem csak hogy a középkorban már apáról fiúra szállt a tanítás, s ez által egyre fejlődött és emelkedett is gyakorlata. A nagy mesterek ezen felül mindenkor valódi iskolákat alapítva korszakias mozgalomnak s új mű- s ipar irányoknak voltak kezdői. A st. galleni monostor román-basilikái építészeti iskolájától kezdve a st. denisi Suger apát csúcsiv-építészeti új műizlés feltalálóiig, az ötvös és szobrász st. Eligius- és Bernwardig felér ismeretünk az első nagy szerzetes mesterek- és művészeknek középkori első iskolái — s tanműhelyei felől. Nem egy eseményből ismerjük még, hogy keletkeztek a nagy mesterek iskoláiban a még nagyobb tanítványok. Cimabue utaztában lovagolva megpillantja a pásztorfiu Giottot, mint rajzolja szénnel a határköre báránya képét, és felvéve ki tanítja őt az újkori festészet első mesterévé. Crowe és Cavalcasse festészettörténete nagy műve minden lapján olvashatjuk, mint fejt ki egy festői iskola a másik után mindig több és nagyobb tanítványt Rafaelig és Tiziánig, Van-Eyck-ig és Dürerig, akkor, midőn még mint iparosok sajátlag czéhet képeztek, a speziarik czéhet, melyben a gyógyszerészekkel, asztalosokkal, tüvegese- s aranyzókkal egy czéhtestületet képeztek, s tanoncok inasok voltak inkább, mint sem mai szépművészeti akademikusok; de a kik közül még amazokat felérő nagy mester, mióta műakademiáink léteznek, azért még nem képződött. Ha-

sonlón fejlődik a nagyszerű középkori építészet tovább a kolostorokból, a székesegyházak tövében épült páholyokból; hol egyik a másiknak adja át gyakorlatával nem annyira vélt titkát, mint inkább magas művészi lehet; mely ugy áthatja mindnyáját, hogy olykor az egész család összes fiai, a strassburgi remek dom lángeszű építészenek, Steinbach Ervinnek például, még leánya is építész és szobrász lesz.

Nem is kell hinnünk, hogy azt csupán valami titkos gyakorlati fogásként örökölték. Meg volt mind ennek mélyebb tudományos alapja és oktatása. Mig az újabb kor híres romanticusai, germanistái és classicusai a Chamissók, Grimmek és Göthék azt hitték, hogy a csúcsiv gótépítészet csak ugy a germán rengeteg és tölgyei ágashogas növése szerint, ennek ábrándos utánzásával mint valami nemzeti sajáttság keletkezett; tudjuk, hogy eredete inkább kereshető Gerbert-Silvester pápa, magyar szent koronánk adományzójának mathesisében: Euclides egyenoldalu háromszögének és a quadratum hypotenusaja catethusainak combinációjában.

Hogy a nagy mesterek iskolái maig sem multák idejüket, hogy azokat chablonszerű ipariskola ma sem pótolhatja, azt mindannyiszor tapasztalhatjuk, amint egy alkotó művész előlép. Azonnal alakít ő magának iskolát. A mint egy Storno Sopronban, Pannonhalmán, Besztercebányán restaurálja műemlékeinket, azonnal szervez magának körüle műiskolát mindenütt, mostani elhanyagolt iparunk körében is. Rajza, tervezetei kivitelére egyszerű fogásokkal betanítja az asztalost, a kovácsot és lakatost, a faragót és festőt a megfelelő műizlésben való kivitelre s annak technikájára; hogy az illető iparos maga is csodálja oly műnek kivitelét, mire képtelennek vélte ismeretét és tehetségét. Ujabbban egyszerűen így megkísérlettük a magyar házipar egyes ornamentális alakzatainak kivitelét, még pedig olasz renaissancekori intarsia-féle fakirakatban a templom padokon. Az Önök domjának jeles restauratora Lippert hasonlóan így tudja alkalmazni a rendelkezésre álló hazai iparerőket; melyekből ily vezetés mellett a közönséges ipar minden ágában ugyszólván egész magasabb izlésű műiskolákat és műipart lehet a mesternek alkotni. Mig ellenkezőleg másrészt gondatlanságunk és hanyatlásunk annyira jutott, hogy mesterembereink a leghanyagabb és izlés-

telenebb munkát végezték, és hogy már papirosvirág készítésre is mesternőt Poroszországból kell importálnunk. Felszámították már mások azt, hogy mennyi milliókat viszünk ki ez első szükségletű krajczáros czifraságért is, melyet az utolsó paraszt legényig és leányig visel a nép ünnepein lakadalmain stb. Mennyit viszünk ki egyházi díszcikkeinkért, melyeknek biztos itthon a piacza, s melyek éppen csak a legközelebbi időben kezdenek készíttetni ismét itthon is. Ki volna képes kiszámítani vagy éppen előszámolni a többit, a minek kiállítására ugy látszik annál képtelenebbek lettünk, mennél többet fogyasztunk és pazarlunk?

Ellenben ipartörténetünk adatai, s a maig félig romban, félig eltorzítva fenlevő műemlékeink fenhargon hirdetik még egykori mű- és ipariskoláink egész sorát és nagy körét. Mindenütt hol egy kiválóbb építész, festő, szobrász alkotott és dolgozott a középkorban hazánkban, a székes- vagy monostori-egyház egész tájékán megtaláljuk még iskoláját is, a vidék többi fenmaradt egyházain. Rámutattam a műiskolák köreire többször már vizsgálataimban, a mint azok itt például Pozsony mellett mutatkoznak a Csallóközben és Fehérhegységben, a Mátyusföldén vagy másutt, mint a Nyírségnek (hogy mindjárt az alföldre is átmenjünk) s Egernek vidékén, vagy a felföldön mint Turóczban és Zólyomban, Szepesben és Sárosban maig külön csoportokban kijelölhetők még.

Ime itt az iskolák s alkotásaik egész sora, mint az még középkorunk romjain is mutatkozik. Nincs is más mód iparunk és műiparunk felélesztésére. El kell kezdenünk az alkotást és vele mindjárt az iskolát. Budapesti új építészeti alkotásaink legjobb példa rá, hogy meghozták mindjárt az építészeti iskolát. S ma már mellettök szépen fejlődhetik magasabb irányban műegyetemünknek és mintarajztanodánkknak oly mesterek által, mint Steindl, Schulek és Keleti, vezetett tanítása.

De közönséges iparunkra még szükségesebb s előmozdítására a legsikeresebb is a népszerű, alkalmas és czélszerű kis iparos iskolák felállítása. Ma a világ ugy is annyira realissá lesz, hogy az iskolázásban is azt keresi, melyik visz leghamarább és legbiztosabban a kenyérkeresethez és biztos álláshoz. Neki indult mindannyi e hitben a reáliskolának, hogy most nagyrésze kiáb-

rándulva forduljon belőle vissza. E magasabb intézetek, a nagy kereskedelmi akadémiák, a fensőbb műiparoktatás, a mi töke- s iparszegény hazánkban, hol úgy is legtöbb ember csak életmódot kereshet egyelőre, még kevésnek nyújthat állást. A legtöbb ipar-üzőnek nálunk eleve jó elemi tanoda mellett minél gyakorlatibb kis iparoskolára, s ezen felül szakipartanításra van szüksége. A szív- s elmeképző valláserkölcsei oktatás és olvasmány mellett, itt leginkább a munkára, az iparra buzdító tanok és példák fognak hatni. Ha velők erre már eleve olvasó tankönyvünkben lelkesítjük ifjúságunkat, neveljük s emeljük a munkakereset és ipar s a munkás s iparos állás iránt szeretetüket és tiszteletüket, kezdődhetik azután a többi is. A rajz és mintázás, majd a legszükségesebb természet- s anyagtani kezelés, könyvviteli és levelezési oktatás, a mennyiben lehet szemléltető módorban meg fogja adni azt, a mi erre elkerülhetlenül kívántatik. Nekünk, népünknek, iparosainknak nincs költségünk, nincs időnk, hogy a legszükségesebb tanításon felül erre most bővebben költskezhessünk; még kevesebbé, hogy ebben luxust üzhessünk. De oly módon épen úgy fővárosaink, mint vidéki apróbb városaink iparának, még az esteli vagy vasárnapi oktatás által is nagy s általános lendületet lehetne csekélyebb költséggel, a tanoncok nagy többségére nézve eszközölni. Kis városaink értelmes lakosai nem sokára nemcsak vásárookra legprimitivebben dolgozó iparosok lennének. A fővárosoknak majd mindannyi ipartelepeit képezhetnék, melyeken többnyire a saját házával, kertjével, szőlőjével bíró iparos jutányosabban s nyugodtabban, jobb erkölcsi körülmények közt dolgozhatnék rajz és minta szerinti megrendelésre, mint ezt most a nagy városi iparossegéd teheti. Erre kell tehát őket megfelelően kiképezni. Egyelőre az úgy sem értett közép- és polgári iskola is háttérbe léphet ezelőtt. Valamint az iparostanítással összekötött felsőbb elemi tanodáink tanterveiből bizvást elmaradhatnak azon utasítások, melyek az anyanyelv magasabb irálya s irodalomtörténete tanítását követelik most. Ki sokat markol, rendesen keveset foghat. Valóban nagy zavarba jöhetne nem egy tanító, ha e rendszabálynak, mely valamely német vagy schweiczi programmból iratott át, komoly kivitelére gondolni eszébe jutna. Mert tudvalevő, hogy hazánk lakosai nem egyikének, sőt legnagyobb részének anyanyelvén sem magasabb

irodalmat, sem ennek irodalomtörténetét: az oláhnál, tótnál, szerbnél, vendnél stb. nem volna képes felfedezni, s kérdés, hogy valóban czélszerű volna-e felfedezni. Kétségtelenül a legczélszerültlenebb lenne legelől épen, mint a programm kívánja, erre oktatni iparosainkat, kiknek ma sok másra jóval nagyobb szükségök van, mint például: az állam hivatalos nyelvének ismeretére is.

Szük helyzetünkben másképp is megárthat, mint már is ártott, ha a jóból, a kellőnél többet akarnunk. Nem lehet a dolgok rendjét felfordítva a felső végről, vagy egyszerre mindent kezdenünk.

Ha egyszer a derék iparos módossá is lett, majd megjön a vágya a magasabb művelődésre is. Csakúgy mint a meggazdaggodott angol iparos, ki nagy üzlete és keresete után már 40—50 éves korában oly birtokhoz és tőkéhez jutott, hogy iparától, ha nem visszavonúlva, legalább azt már csak vezetve is nem csak megélhet, hanem jólétnek is örvendhet; talál időt akkor majd a mienk is bővebb tanulmányra és kellően kiművelheti magát abban, minek szükségét érzi. Az ilyen nemcsak irodalomtörténetre, de ott Angliában még a jog és politikai tudományra is tesz szert. Nem egy megtanulja, ha kell, még a latin nyelvet is akkor. *Deus illi haec otia facit.* Akár lordmayor és alderman, communer, parlamenti tag lehet és lesz.

S a mily messze látszik ez esni, uraim, mai iparos állapotainktól, valódílva épen oly közel áll s összefügg nem csak iparéletünk, de állami s társadalmi kérdéseinkkel, sőt az ipartörténettel is.

Ma holnap az állami közegek alig győzik már az adminisztratív munkát. De még kevésbé győzi az állam hivatalnokai számát. Pedig nevelésünk, iskoláink mind többet ömlesztenek évenként e pályára. Ezen keresi ma képzett ifjainknak hasonlíthatatlanul legnagyobb száma előmenetelét, prosperálását vagy csak megélhetését. Alig ismer már más életmódot mint iskolát végezve uriasan és mítsem téve otthon gazdálkodni, ha van min, azután a politikával, sokszor csak hivalkodva foglalkozni, vagy diplomát keresni és hivatalt vadászni, hogy megélhessen. De az állam nem bírja ezeket mind többé nemcsak nálunk, hanem másutt is ellátni.

Tul van terhelve hivatalnokokkal. Bekövetkezik a hivatalnoki proletariatus. Már is mindenféle más közkormányzati rendszer alakításáról van szó, különösen kisebb, korlátoltabb tehetségű államokban, melyek el nem bírhatják a fizetett hivatalnoki közegek nagy számát. Az önkormányzat elve, mely nálunk mindig uralkodott, s maig sem múlt ki, más államrendszerekben is uralkodóvá s korszerűvé kezd ismét emelkedni. Előbb utóbb felülrekedhetik annyira, mint Angol- sőt Németországban is. Nagy városainkban pedig és nagy községeinkben megyei kormányzatunk központi helyein, maholnap nem lesz meg az önkormányzat gyakorlatára képes, használható és válogatható egyének száma.

Vidéki birtokos gentrynk minél jobban elfoglalja észszerű gazdászata, mint ez épen oly kívánatos; és minél kevésbé foglalják el az élénkebb, lármásabb politikai emótiók, mi nem kevésbé kívánatos, annál ritkábban fog részt venni a közügy szolgáltatában. Jogosan sem kívánható, hogy messze útra minding csak ő fáradjon a központba. Még kevésbé kívánható a kifejlett iparral is szemben, hogy csak amaz érdeke legyen képviselve. Már csak azért is nevelnünk kellene tevékeny, virágzó, művelt városi iparos osztályt, melynek főbb emberei a nemzettest és lét e nagy érdekeit méltón képviselhessék. Jelenleg ennek hiányában tudjuk, hogy még csak esküdtszékeink sem léphetnek életbe. Sok városnál immár beállott az eset, hogy alig van polgárai osztályából egy független tekintélyesebb emberök, kit polgármesteri vagy tanácsnoki állásba lehetne helyezni. Importálni kell máshonnét a hivatalképes embereket; ámbár minden jóra való iparosa a helybeli gymnasiumban iskoláztatta a fiát. De ezek mindenféle tengődnek kis hivatalaikon s otthon tekintélyre épen azért s választásra nem juthatnak.

Nekünk is ime csak virágzó ipar által emelt módos és művelt iparososztály adhat erre mint a külföld városainak tanácsnokokat és polgármestereket; mint akár Londonnak lordmayorokat s aldermaneket. E művelt, hazafias, az ipar által már is jólétnek örvendő férfiak kormányzata által megoldva lenne nálunk is, mint másutt az önkormányzat és joghatóság kérdése is. Ily tapasztalt hazafias iparoskar, a legkiműveltebb hivatalnoki

ügyvédi s általában diplomával bíró kategóriák tanácskaránál is jobban fogna érteni városa leginkább iparos érdekű ügyeihez.

Nem is kell e miatt példakért a távolba járnunk. Nem kell ipartörténetünk teréről tapodtat sem lelépnünk. Ebben s itthon is feltaláljuk mindezt már czéhtestületeink korában. Nem csak saját testületeik ügyeit és törvénykezését önhatóságilag végzik. A városi hatóság kormányzatát s administratióját is ők vezetik. Láttuk, hogy épen úgy résztvettek a honvédelemben is. Hogy városi erődeik sokszor egyedüli őrségét képezték; így hivatvák nem kevésbé még most is a honvédelemre. A mint a hadkötelelem úgy is általános kötelezettséggé, militiai rendszerré növi ki magát, úgy ebben is az iparosztályé lesz az első szerep. Ez fogja adni az újabb hadaknak mind nélkülözhetlenebb technikai főerejét; csak áthatva legyen egyszer magas jelentőségétől s a hazafiúi érzettől.

A közérzet és szükség, a közvélemény valamint a történet fenhangon hirdeti és követeli tehát e nagy igazságok és socialis kérdések felismerését, melyeket az iparnak kell megoldani. Felismerve jelentőségét, sürgeti az iparnak tanítását és nevelését s magasabb irányának kifejlesztését. Hirdetnünk kell dicsőségét és hasznát, hogy munkára buzdítsuk végre ama renyhék és henyek seregét, kik lenézve a munkát s ipart, az uraságot, a műveltséget a munkán kívül vélik kiváltságos dologtalan állásokban kereshetni. Ki kell mutatnunk, hogy mint birtokos osztály, mint földműves nép, mint agricol állam az ipar nélkül tovább nem létezhetünk. Hogy a pusztá nyerstermelés primitiv talajkimerítő munkájával napról-napra nyomorúltabb gyarmati existenciára jutunk. Évről-évre érezzük a mint a föld, az időjárás megtagadja a termést, melytől egyedül várjuk anyagi jólétünket. Kárba veszte munkánk. Nem tudjuk mivel pótoljuk a hiányt. Nem akarjuk megérteni, hogy a durva anyag feldolgozása az ipar által a civilisatió első igénye és factora. Hogy e nélkül örökös függésben és kiskoruságban maradunk. Hogy az ipar több hasznot, nagyobb jólétet, magasabb műveltséget nyújthat végre is, mint akár primitiv földművelésünk, akár urias és hivatalnoki állásaink. Hogy jó iparosnak lenni és műszerét jól forgatni, többet ér és jóval nagyobb tisztesség is, mint túlnépesített hivatali irodáinkban a

legszebb caligraphiai példányokat alkotni, vagy bureaui fogalmazványokat s irálymintákat esztergályozni. Hogy általában az iparállás felér bármily más kenyérkereseti móddal. E téren épen úgy lehet alkotni a munkásságnak észszel, tehetséggel és szorgalommal, mint a legmagasabb pályákon. Míg a siker s eredmény ezen jóval biztosabb.

A társadalmi téren is naponkint magasabb factorrá emelkedik. Csak akkor, ha a munka eszméje áthatotta az egész társadalom meggyőződését, ha ez mindenkinek nélkülözhetlen kellékvé lesz, várható az emberi társadalom biztosabb consolidációja. Ez által a magány tevékenység is valóságos társadalmi s állami tényezővé emelkedik; s az államhatalmi functiók apparátusa a legnélkülözhetlenebb organumokra szorítkozhatik.

Ez egyszersmind a tér, melyen a mai népboldogítási elméletek jól alkalmazva a legmagasabb valláserkölesi eszmékkel találkozhatnak, s a gyakorlati életben is legkönnyebben létesíthetők. Mint szent könyvünknek a bibliának első lapjain olvassuk az emberi nem sorsának itéletét, hogy arca verejtékében munkálkodva kell vesztett paradicsoma után boldogulását keresnie; úgy az emberiség egész története maig e körül forog. Az ember kísérgette minden módon e sorsát megfejteni és megkerülni. Millióknak kellett dolgozni százezerek boldogulásaért. És mégis soha sem érhatték el nemzedékeikben ez úton, munka nélkül sem birtokuk biztosságát, sem annak teljes élvezetét; ha még annyi kasztot és vasallt, jobbágyot és rabszolgát állandósítottak is, javaik és külön dologtalan életnemek megőrzésére. Assyria- és India-, Egyiptom- és Babilontól kezdve Hellason és Rómán át a legújabb s leghatalmasabb államokig, mindannyi társadalom példa rá: hogy amaz általános szellemi és anyagi munka nélkül, melyet a valláserkölesi érzet követel, egyetlen egy sem tarthatta fen sokáig virágzást vagy csak nyugalját is, és létét. Mindannyi hanyatlott, a mint nagyobb mérvü munkátlan gazdagságra és élvezetre jutott.

De épen úgy tarthatlanok és kivihetetlenek az újabb philanthropiai elméletekkel octroyált socialisticus és communisticus tanok, melyek az eszményi egyenlőséggel az emberi szabadságot és egyéniséget tönkretethetik, de az emberiség és társadalom igé-

nyeit épen azért soha sem elégíthetik ki. A római lex agraria vagy Menenius Agrippa munkamegtagadó strike-ja óta Fourrierig és St. Simonig vagy akár Cabetig, Blancheig és Rospallig képesek voltak az államokat felforgatni; de nem újabb s boldogabb társadalmakat alkotni.

Csak egy segít itt is. Vallástanunk nagy elvei, a keresztényszeretet gyakorlata mellett a munka. Ama nagy elvek, melyeket minden kor magas és jámbor elméi hirdettek: A szorgalom és az erény; mint nemzeti nagy költőnk mondja, e kettő az:

Mi felett sorsnak nincs semmi hatalma égben ez, földön az áld.

Sem nagyhatalmi állás, vagy a hadak tulnyomó ereje, sem a régi történeti dicsőség, vagy új politikai doctrinák, társadalmi elméletek és forradalmak nem képesek azt pótolni.

Tanui voltunk legújában egy példátlan nagy háborúnak és conflagrációnak, mely egy nem kevésbé nagy nemzetet levert és kizsákmányolt. De virágzó ipara, szorgalmas munkája, köznépének erénye és vallásossága jobban képesíté a balsors csapásai elviselésére, mint vesztett híres hadivitézsége, nagyhatalmi állása s addigi európai diplomatikai túlsulya. Leküzdötte velök egyszerre a háború dúlását és a benső társadalmi communisticus lázadás forradalmát. Megbírta vele a legnagyobb hadi sereget, melyről valaha a történet beszél. Megtanúltuk belőle az igazságot, hogy a szorgalom és erény, a hazafiasság, munka és ipar a hadak erején is túl tesz, sok milliárdnyi zsákmánysereget is megbír; a legélesebb látású államférfiak terveit és számításait is kijátsza és egy nemzet öntudatát még inkább fokozza.

A nemzeteket hódító s államába olvasztó Róma még jobban értette a népeket tönkre tevő hódítást. Lucius Paulus Aemilius consul, midőn Róma versenytársát, Hellast végleg leverte, nem csak oly nagy sereget vetett lakosaira, utolsó talentumukat is kizsarolva, hogy egy századnál jóval továbbra képtelenné tette őket még az adófizetésre is; de rabszíjra fűzve magával vitte Rómába foglyúl a még le nem konczolt iparosait is és művészeit, a rhetorokat s a bölcsészeket, sőt még utolsó történetirójukat is, Polybiust. Ezzel sikerült ugyan a virágzó Hellast végleg tönkre tenni; de a történet feljegyezte, hogy az importált ipar és művészet, a rheto-

rica és bölcsészet, mint rabszolga, mint luxuscikk s nem mint munka fejlődés, Rómát csakhamar hasonlóan rabszolgájává tette. Fényes palotáival és lakomáival, nagyszerű politikai s ügyvédi szónoklataival és pártéletével, az addig hadban és munkában edzett egyszerű római polgárból rút sybarita vázt tett; államát pedig s birodalmát szétbomlásra hozta.

Hiú ábránd, hasztalan remény az ily sikerektől: a nagy haderőtől, magas államélet és hódításoktól, csupán a nagy tudományos képzettségtől és neveltségtől, a luxust képező importált iparosok- és ipartól, az elméleti iparos doctrinák alkalmazásától várni egyedül segélyt. A munkás kérdések ilyen vagy amolyan megoldása; az ipar- és kereskedelmi szabadság vagy a védelmi, prohibitív rendszer, a kiviteli és beviteli vámegegyezmények helyes alkalmazása egy vagy más esetben segíthet a bajon és lendületet adhat az iparnak. De csak úgy vagyunk velök, mint a különféle, vagy épen ellentétes orvosi rendszerek gyógyhatásával, az ismeretes mondat szerint: *et hoc et illo systemate, et curantur et moriuntur homines*. Lehet így is úgy is, ezzel s amazzal a rendszerrel is kigyógyulni vagy belehalni a betegségbe.

Az egyetlen universalis gyógy- és módszer ebben, mint az élet minden viszontagságaiban az erős és mély valláserkölcsei érzetre fektetett munka és szorgalom. Ennek alapján kell kifejtelnünk azután az ipar mindennemű ágait körülményeinkhez képest. Csak a kitartás, a mérséklet, a türelem fogja ezt teljesen meghozni. Még e mellett is azután szükség lesz épen úgy az oktatásra s a keresztény szeretet és humanizmus gyakorlására.

Ezek mindenesetre az első elemi kellékek, hogy iparos állapotainkon segítve legyen, hogy iparunkat előmozdítsuk. — Kétségtelenül szükségesebbek egyelőre, mint az ipar egyéb izgalmas napi kérdései. — Itt van tere a hazafiasságnak és liberalitásnak, a keresztény szeretetnek és jótékonyaságnak, humanizmusnak és philantropiának; sőt a méltó ambiciónak és dicsőségnak. Ki e téren ma versenyez, az ipart segíve, iparos nevelésről és szakiskolákról, tanműhelyek állításáról gondoskodik, az emberiségnek s nemzetének a legjobb szolgálatot teszi.

Erre forduljon a társadalmi munkálkodás. Nem is fog hozzá nagy kincs kívántatni; nem is annyi, mint fölös számú gymnasi-

umaink és tudós iskoláink alapítására és fentartására, ösztöndíjaira és tápintézeteire. Az utóbbiakkal e téren, hol inkább helyén vannak ma, mint a tudományos nevelésben, jóval nagyobb eredmények lennének elérhetőek. A tevékeny és fáradhatlan szeretet és hazafui érzet nagy példákat mutat, mit voltak képesek alkotni és elérni egy Don Mazaz Nicola, a szegény Olaszországban pap, egy Kölping kanonok Németországban, a valódi kegyesrendi és calasanti szellemű Szabóky nálunk; s már nem egy városunkban e példát követő legényegyleteink feláldozó és gondos vezetői. Nem említem a külföld e nemű nagy intézeteit, az angolok rongyos iskoláit, a franczia munkástanodákat, a nagy legényegyleteket, melyek a munkás kérdések communisticus elméleteit végre is a felebaráti szeretet jótékonyágának terére, mint a legtermékenyebbre helyezték; s ezen oly meglepő nagyszerű intézményeket alkottak, mint a kiváló államférfi Gneist elnöklete alatti berlini munkasegélyző egylet*)

De nem folytatom tovább. Ámbár hosszas s unalmas is lehettem már, még sem hiszem, hogy feladatomtól eltértem volna, nemcsak a jelennél, hanem a multtal szemben is. E nagy és terjedelmes nemzeti és történelmi kérdés így felfogva, a jelen nemzetlét kérdése. — Vissza kell azt helyeznünk magas jelentőségre és talajára, hogy a történelem s a társadalom egyaránt méltassa és megoldhassa.

A mint az Önök városának a multban egyik legnagyobb dicsőségét virágzó ipara képezte s ez emelte az ország fővárosai közé; ugy a jelenben is ez tarthatja fen e magaslaton. És Pozsony valóban az elsők közt felismerte már e feladatát. Meleg fészket állított ölében az iparnak. Munka-iskolákat nyitott egyes iparczikkek terjesztésére és meghonosítására. Polgárai társulatilag istápolják, egyesek nagylelkűsége áldozatokat hoz és már tápintézetekkel is segélyzi a munkást.

Ime uraim a verseny méltó tere, melyre városainknak mint az egyesek jótékonyágának ma lépni kell, ha városuknak jólétet s maguknak a haza iránt valódi érdemeket akarnak szerezni. — Midőn Franciaország híres régi tartományi, vagy épen ko-

*) Central-Verein für das Wohl der Arbeitenden Classen. Lásd jelentését a brüsseli Congrès d'Hygiène et de sauvetage a Bruxelles 1876.

ronázási fővárosai, mint Rheims például, elvesztették régi jelentőségüket és fényüket, az ipar terén kezdtek versenyezni. És Reims neve ma champagnei-iparáról is talán világszerte híresebb, mint volt egykor koronázási ünnepélyei által.

Kivánjuk hát Pozsonynak is, hogy valamint koronázásai által leghíresebb városa volt a hazának, úgy legyen ezentúl ipara által is, ha már nem koronáz is többé.

Fogadja ebben hódolatunkat nemes multja iránt, s hő kívánatainkat magasb jövőjeért. — Mig ezzel egyszersmind nyilatkozatot óhajtottunk adni azon felfogásunknak, hogy Magyarország történetében egyaránt méltányoljuk nem csak a nagy hazafiui emlékeket, hanem az iparos törekvéseket is, mint hazánk jelene és multja felvirágzására elkerülhetlen kelléket. És kinyilatkoztatni kívántuk, hogy Magyarország s a nemzet főtörekvésének arra kell intézve lennie, hogy a tudomány és ipar a munka és tanulmány által méltó helyet foglaljon el a világ népei közt.

DE BALLAGI GÉZA.

